

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI

Ro‘zmetov Lochinbek Ibrogim o‘g‘li
5111100 - Musiqiy ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha
bakalavr darajasini olish uchun

BITIRUV MALAKAVIY ISH

**Mavzu: “Umum ta‘lim maktabi 6-sinfida Mumtoz musiqa janrlarini o‘rganish
uslublari”**

Ilmiy rahbar:

Abdirimov K.T.

Urganch – 2018

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I-BOB O‘zbek mumtoz musiqasi janrlari	
1.1 O‘zbek mumtoz musiqa janrlari tasnifi.....	10
1.2 O‘zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari.....	13
II-BOB Umumta'lim maktabi 6-sinfida Mumtoz musiqa janrlarini o‘rganish uslublari	
2.1 O‘zbek mumtoz yalla va ashula, katta ashula.....	24
2.2 O‘zbek dostonlari.....	36
I-bob bo‘yicha xulosa.....	46
Xulosa.....	48
Foydalanilgan adabiyotlar.....	51
Ilova	

KIRISH

O'zbek xalqining ko'hna va boy musiqa madaniyati asrlar osha qudratli ma'naviyat manbai bo'lganligi o'tmish tarix zarvaraqlaridan ma'lum. Binobarin, milliy qadriyatlarni ajoyib an'analar ila o'zida mujassam etgan an'anaviy musiqamiz xazinasi hanuzgacha badiiy-estetik qiymatini yo'qotmasdan kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov ta'kidlaganidek: «bu xazina asrlar davomida misqollab to'plangan. Tarixning ne-ne sinovlaridan o'tgan. Insonlarga og'ir damda madad bo'lgan. Shu xazinani ko'z qorachig'iday asrash va yanada boyitish kerak»¹.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo qadim-qadimlardayoq madaniyat o'chog'i, ilm-fan rivoj topgan zamin sifatida ma'lum va mashhur edi. Bu erda yetishib chiqqan buyuk olimlar jahon fani, me'morchiligi, adabiyoti va san'ati rivojiga katta hissa qo'shib kelganlar. Shular qatori musiqa san'ati ravnaqida ham ana shu insonlarning ulushi katta bo'ldi.

Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan turli janr va shakllardagi an'anaviy musiqa namunalari badiiy-ma'naviy merosimizning ajralmas mulkiga aylangandir. Jumladan, o'zbek mumtoz musiqasining ko'hna va hamisha navqiron ashula, katta ashula, dostonchilik va maqomchilik san'atlari ham asrlar davomida har xil ko'rinishlarda rivojlandi, taraqqiy etdi.

O'zining tarixiy jarayonida turli davr shart-sharoitlari hamda ehtiyojlar taqozosi bilan ular shaklan, usluban va mazmunan tobora o'zgarib borganini qisman tegishli manbalar yordamida kuzatish mumkin. Bizgacha yetib kelgan ashula va maqom namunalari, cholg'u kuylari, bastakorlik ijodiyotining noyob mahsullari rosmana musiqa folklori bilan uzviy bog'langan holda shakllanib, rivojlangandir. Aytish mumkinki, biz bugun «Shashmaqom» deya atab, e'zozlayotgan boy mumtoz musiqamiz shakllanishi, takomillashuvi, umuman taraqqiyoti o'sha davrlarda boshlangan. Dastlab o'n ikki maqom, keyinchalik esa

---

¹ I. A. Karimov. Milliy an'ana ma'naviy yuksalish yilida xizmat qilsin. // Ma'naviy yuksalish yilida. Toshkent, 1998.

«Shashmaqom» shaklidagi bu merosning asosi yetuk bastakorlar, sozanda-yu xonandalar tomonidan bunyod etilgan va takomiliga yetkazilgan.

O‘zbek mumtoz musiqa san’ati olamining oltin xazinalari cheksiz va dunyodagi eng qadimiylaridandir. Shu o‘lmas mumtoz asarlar xalqimiz o‘rtasida professional va havaskor sozandalar, xonandalar ijrosida doimo yangrab, asrlardan-asrlarga, ustozdan shogirdlarga o‘tib, mukammallashib, sayqal topib, boyitilib bizning davrimizgacha yashab keldi va xalqimizning bebaho mulkiga aylandi. Shu musiqiy xazinamiz, ustozona sozanda-yu hofizlar, bastakorlar tomonidan yaratilib kuylangan va rivojlangan.

O‘zbek mumtoz musiqasi o‘zining turli xil yo‘llari, shakllari, usul va uslublariga ega bo‘lib, musiqa ilmining fidoyi ijodkorlari, nazariyotchi-olimlari tomonidan ilmiy-nazariy qonuniyatlariga ham ega bo‘lgan va o‘z aksini o‘rta asar «musiqiy risolalarida» topgan. Og‘zaki an’anada saqlanib va rivoj olib kelayotgan bizning bebaho mumtoz musiqamiz XX asrga kelib, to‘planib yozib olindi va bu xazinaning yangi hayot rishtalari amalga oshdi.

An’anaviy musiqasi namunalariga ega bo‘lmish o‘zbek xalqi o‘zining «Alpomish», «Go‘ro‘g‘li» dostonlari, «Shashmaqomi» va minglab musiqa folklor qo‘shiqlari bilan dunyodagi badiiy merosga boy xalqlar qatoridan munosib o‘rin olgan. «Alpomish» dostonining 1000 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda Prezidentimiz I. A. Karimov shunday degan edi: «Alpomish» - o‘zbekning o‘zligini namoyon etadigan, mard va tanti xalqimizning yurak-yuragidan chiqqan, ota-bobolarimiz avlodlardan-avlodlarga o‘tkazib kelayotgan qahramonlik qo‘shig‘idir»².

2001 yil may oyida Boysun madaniy muhiti va 2003 yil noyabr oyida o‘zbek va tojik xalqlari mumtoz musiqasining nodir xazinesi bo‘lmish «Shashmaqom» YUNESKO tomonidan «Insoniyatning og‘zaki va nomoddiy madaniy merosi durdonasi» deb tan olindi. Shu tufayli asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan Boysun an’anaviy madaniyatiga, «Shashmaqom» turkumiga qiziqish dunyo

---

² I. A. Karimov. «Alpomish» dostonining 1000 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda so‘zlagan nutqi. “Xalq so‘zi”, 1999, 9 noyabr.

miqyosida tobora oshib bormoqda. Bunda bu noyob merosimiz jahonning turli mamlakatlarida «Boysun» folklor ansambli, Turg'un Alimatov, Abduhoshim Ismoilov, Munojot Yo'lchieva, Yunus Rajabiy nomidagi maqomchilar ansambli va boshqa jamoalar hamda san'atkorlar tomonidan ijro etilishi; har ikki yilda Samarqand shahrida (1997 yildan) o'tkazish an'anasiga aylanib qolgan «Sharq taronalari» xalqaro musiqa festivali va 2002 yildan buyon «Boysun bahori» ochiq folklor festivali o'tkazilishiga o'zimiz shohid bo'lmoqdamiz.

Bu nufuzli musiqa anjumanlariga san'atkorlar bilan bir qatorda xalqimizning folklor va mumtoz musiqasi bilan shug'ullanuvchi ijodkorlar – olimlar ham tashrif buyurib, o'zlarining festival doirasidagi ilmiy-amaliy yig'ilishlarida xalq ijodi va maqomchilik san'atining tarixi, bugungi va kelajagi haqida fikr yuritmoqdalar. Qisqa vaqt ichida bu noyob durdonalarni targ'ib etishda maqolalar, to'plamlar, yirik kitoblar, CD, VCD, multimedialar nashr etilib, dunyo miqyosida tarqatilmoqda.

O'zbekistonda tashkil etilgan, har to'rt yilda o'tkaziladigan Yunus Rajabiy nomidagi Respublika va Xalqaro miqyosdagi maqom ijrochilari va maqom ansambllari, folklor va oilaviy ansambllar, katta ashula ijrochilari, baxshi-shoirilar va havaskor maqom ansambllari ko'rik-tanlovlari ham o'zbek an'anaviy (folklor va mumtoz) musiqamizning kelajagini o'ylab qilingan omillardir. Bu tanlovlarda ko'plab iste'dod egalari kashf etiladi hamda ularning ijro mahoratlari bilan keng omma tanishadi.

Bugungi kunda O'zbekiston davlat konservatoriyasi, madaniyat va san'at institutlari, musiqa va san'at kollejlari, akademik litseylari va maxsus musiqa maktablari «An'anaviy ijrochilik» bo'limlarida yuzlab iqtidorli yigit va qizlar xalq ijodiyoti, katta ashula, dostonchilik va maqomchilik sirlarini o'rganib, ijro an'analari va uslublarini o'zlashtirmoqdalar.

Xalqimizning boy musiqa merosi, maqomlarimiz Markaziy Osiyo musiqa madaniyatining yuzaga kelishida, shakllanishida asosiy manba vazifasini o'tadi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki uning noyob ohanglari, dilkash navolari va chuqur mazmunli she'riy matnlarini inson ruhiyatiga ozuqa beruvchi manba

ekanligini qayta-qayta ta'kidlash mumkin.

XX asrda maqomchilik san'ati rivoji milliy negiz bilan uyg'unlashgan holda yanada taraqqiy topdi. O'zbekistonda «Shashmaqomning» yangi milliy udumlari paydo bo'lishi ham serqirra maqom an'analarini nafaqat saqlanishi va himoya qilinishi, balki yanada yuksalishiga olib keldi.

O'zbek mumtoz musiqasi, birinchi navbatda, kishiga ruhiy yengillik baxsh etish vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan, kishining tashqi dunyoga estetik munosabatda bo'lishini shakllantiradi; uchinchi tomondan esa tarbiyaviy ta'sir vazifasini ham bajaradi. Har bir musiqa asarining kishi ruhiyatiga ta'sirini qadim davrlarda yashab o'tgan olimlarning asarlari ham, hozirgi texnika taraqqiyoti davri samaralari ham isbotlab turibdi.

Sharqning buyuk mutafakkirlari musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri, turli his-tuyg'ular uyg'ota olish xususiyatlarini batafsil tahlil qilganlar. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Qutbiddin Sheroziy, Abdulqodir Marog'iy, Abdurahmon Jomiy, Darvish Ali Changiylar maqomlar va umuman, mumtoz musiqaning kishilarga ta'sirini o'rganishgan. Maqom, uning sho'balari va qismlari insonga turlicha ta'sir qilishini uqtirib o'tishgan.

Ushshoq, Navo, Husayniy, Iroq, Dugoh, Buzruk kabi jozibador va ohangdor maqom yo'llari nafaqat Markaziy Osiyoda, balki Yaqin va O'rta Sharq xalqlari musiqa madaniyatidan o'rin olib, mashhur bo'lgan. Shu bois, o'zbek mumtoz musiqasi minglab yillar davomida shakllanib, sayqal topib, badiiylashib, yuksak pog'onalariga ko'tarilgan va xalqning madaniy-ma'naviy boyligiga aylangan.

Kelajagi buyuk davlatni qurish uchun eng avvalo ma'naviy kamol topgan insonlarni tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. «Xalqimizning ma'naviy boyliglarini, jahon sivilizatsiyasi eng yaxshi yutuqlarini o'zida mujassamlashtirgan yangi avlodni shakllantirish bugunning eng muhim vazifasidir», - deb ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov.³ Darhaqiqat, yangi avlod har tomonlama baquvvat, kamolikka erishgan, o'zida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni mujassamlashtirgan, odobli, axloqli, bilimli, idrokli,

---

³ Karimov I.A. Istiqlol va ma'naviyat. Toshkent, 1994.

farosatli, imonli, e'tiqodli, odil, halol, pok, vatan va millatiga sadoqatli, ruhiy va jismoniy sog'lom shaxs darajasiga ko'tarilgan insonlar bo'lishi zarur.

Insonni ma'naviy kamol toptirishda tarbiyaviy ta'sirning barcha shakl, usul va vositalaridan samarali va unumli foydalanish lozim bo'ladi. Ayniqsa, bu ishda kuchli ma'naviy-tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan badiiy vositalardan biri musiqa san'atidan mohirona foydalanish yaxshi natija beradi, jumladan, mumtoz musiqa bu vositalar ichida o'ziga xos va o'ta muhim o'rin egallaydi.

Musiqa qudratli kuchga ega bo'lib, o'z ohanglari bilan inson qalbini qamrab oladi. Shu boisdan musiqani xalqning, millatning qalbi deb bejiz aytilmagan. Ayniqsa, o'zbek mumtoz musiqasi ming yillardan beri odamlar dilini poklab, ularni ruhan yuksaltirib kelmoqda. U kishilarni nafaqat nafosat olamiga yetaklab estetik zavqlantiradi, balki yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlarga ega bo'lishga, chin insonparvar va vatanga sadoqatli bo'lishga chorlaydi.

O'zbek mumtoz musiqasi serjihat va buyuk ma'naviyat namunasi sifatida namoyon bo'lib kelgan. Binobarin, ushbu musiqa namunalari ijod, san'at turi bo'lib qolmasdan, balki madaniyatning muhim bir qismi sifatida ham o'rganilishi lozim.

O'zbek mumtoz musiqa shunday keng ko'lamki, uning qamrab olmagan mavzulari kamdan-kam topiladi. Xalq o'zi kuylayotgan ashulalarga, dostonlariga, maqomlari va cholg'u kuylariga insonni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashga ta'sir ko'rsata oluvchi tarbiyaviy mavzularni singdira olgan. Ushbu musiqa namunalari orqali xalq yuragidagi dardlarini, mehr-muxabbatini, ishqiy kechinmalarni, orzu-istaklarini bayon qilib kelgan. Shu tufayli ushbu musiqaning ta'sir kuchi keng ko'lamligidadir.

Davlatimiz har bir kelajak avlodning o'tmishni, o'zining boy merosini mukammalroq bilishi va idrok qilishi uchun zamin tayyorladi. Mumtoz musiqamizni o'rganish, uni amalga o'zlashtirish musiqa va san'at kollejlari hamda akademik litseylari talabalarining milliy g'ururini shakllantirishi uchun asosiy omillardan bo'lib qoladi.

Insonni ma'naviy kamol toptirishda tarbiyaviy ta'sirning barcha shakl, usul va vositalaridan samarali va unumli foydalanish lozim bo'ladi. Ayniqsa, bu ishda kuchli ma'naviy-tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan badiiy vositalardan biri musiqa san'atidan mohirona foydalanish yaxshi natija beradi, jumladan, mumtoz musiqa bu vositalar ichida o'ziga xos va o'ta muhim o'rin egallaydi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan xolda bitiruv-malakaviy ish mavzusini: «San'at kollejlari an'anaviy ijrochilik bo'limlarida O'zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlarini o'rganish»deb nomladik.

Tadqiqot maqsadi:

Umumta'lim maktabi 6-sinfida Mumtoz musiqa janrlarini o'rganish uslublari

Tadqiqot vazifasi:

- 1.O'zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari
- 2.O'zbek mumtoz musiqasining tarixiy shakllanishi
3. Mumtoz musiqa janrlari
4. Mumtoz yalla va ashula janri
5. San'at kollejlari an'anaviy ijrochilik bo'limlarida o'zbek mumtoz musiqasini o'rganish usullari
6. San'at kollejlari an'anaviy ijrochilik bo'limlarida O'zbek dostonlari ijrochiligi usullarini o'rganish

Tadqiqot predmeti.

San'at kollejlari an'anaviy ijrochilik darslarida o'zbek mumtoz musiqasini o'rganish usullari

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari:

- Umumta'lim maktabi 6-sinfida Mumtoz musiqa janrlari o'rganilsa;
- O'zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari o'rganilsa;

- O‘zbek mumtoz musiqasining tarixiy shakllanishi o‘rganilsa;
- Mumtoz musiqa janrlari o‘rganilsa;
- Sna’at kollejlarda an’anaviy ijrochilik bo‘limlarida o‘zbek usullari o‘rganilsa

Tadqiqot usuli:

1. Analiz va sintez
2. Maxsus adabiyotlarda foydalanish

Bitiruv malakaviy ishning nazariy va amaliy ahamitati:

- O‘zbek xonandalik san’ati o‘rganilsa;
- O‘zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari o‘rganilsa;
- Inson ovozi tavsifi bilan tanishtirilsa;
- Xonandalar vokal malakalarini shakllantirish yo‘llarini o‘rganishda;
- Talaffuzni o‘stirishda xalq qo‘shiqlaridan foydalanish usullarini o‘rganishda;

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: O‘zbek xalq musiqasini yozib olish va qayta ishlash, ilmiy-nazariy tadqiqot o‘tkazishda mutaxassis olimlar, jumladan, etnomusiqashunoslar – F. Karomatov, R. Abdullayev, S. Begmatov, O. Matyoqubovlarning olib borgan etnografik ekspeditsiya xizmatlarini o‘rganish

Bitiruv malakaviy ishi tarkibining qisqacha tavsifi:

Kirish, 2 bob, 4 xulosadan iborat. Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati va ilovadan iborat. Ish 76 bet (asosiy matn – 58 bet, 10500 so‘zdan va ilova)dan tashkil topgan.

Kirish qismida: tadqiqot qilinayotgan mavzuning dolzarbligi asoslab berilgan, izlanish maqsadi, ob’ekti, predmeti, vazifa va metodlari ko‘rsatilgan, ilmiy farazi qo‘yilgan, tadqiqotning ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy qimmati ochib berilgan.

Birinchi bobda: xalq qo‘shiqlarining tarixiy ildizlari asoslab berilgan.

Ikkinchi bobda: Xonandalik talaffuzini o‘stirishda xalq qo‘shiqlarining ahamiyati yoritilgan.

Xulosa olib borilgan tadqiqotning asosiy yakuniy fikr va umumlashmalari bayon qilingan.

I-bob O‘zbek mumtoz musiqa janrlari

1.1 O‘zbek mumtoz musiqa janrlari tasnifi

Asrlar osha davr tahririga uchrab, sayqallashib, o‘ziga xos murakkab shakllari, teran mazmuni, jozibali va ohangdor kuylari bilan bizgacha etib kelgan mumtoz musiqa namunalari hanuzgacha eng sevimli, eng ardoqli xalq asarlari bo‘lib kelmoqda.

Mumtoz musiqa asarlarining badiiy kuchi – ularning xalq orzu-umidlari, his-tuyg‘ulari, fazilatlari va turmush haqiqatlari bilan uyg‘ligi, kishilarning ruhini, dardini o‘zida aks ettirishida, undagi tinglovchilarga ham birday yoqimli, so‘z va ohang, soz va kuy mushtarakligidadir. Inson yashashi uchun, millat taqdiri va munosabatlari uchun zarur bo‘lgan ma’naviy jarayonlar kuyga va aytim – ashulaga solinadi. Inson boshidan kechiradigan turli-tuman voqelik, yuragini zabt etuvchi shodu-xurramlik yoki dardu-alamlar, yorug‘ yoki qorong‘u kunlarning izi cholg‘u kuyi va ashulaga aylanadi.

Mumtoz ashula yo‘llari va cholg‘u kuylarining umrboqiyliigi, ulardagi ma’naviy-axloqiy ma’noning chuqurligi, musiqiy ohanglarning go‘zalligidadir. Ularda insoniy kechinmalar andishaga boy, hayotiy va samimiydir; shuning uchun tinglovchiga zavq bag‘ishlaydi, ko‘nglini ko‘taradi. Bunday ma’naviy go‘zallik taronasi mumtoz musiqaning ajib va o‘lmas an‘anasiga aylangan.

Mumtoz musiqa o‘zining mukammalligi, mo‘jaz shakli, obrazlarning serqirra ma’nodorligi va nafisligi bilan ajralib turadi. Abdurauf Fitrat musiqa ijodiyotining asrlar mobaynida yashab kelgan shakl-shamoyillari, ularning turlari haqida yozar ekan, ashulaga quyidagicha ta’rif beradi; «Kuy, ohang bilan o‘qulaturgon she’rlar, tizmalarga ashula deyiladi»⁴.

Darhaqiqat, mumtoz musiqa insonning moddiy va ma’naviy turmush talablari, ehtiyojlari va o‘zini qurshab turadigan tashqi muhitga, boshqa kishilarga bo‘lgan munosabatlari natijasida, mumtoz she’riyatning va ijrochilik mahoratining rivojida yuzaga kelgan. Xalqning ichki ruhiyati, dunyoqarashi, intilishlari va orzu-umidlari

---

⁴ Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi T. 1993 bet 10

musiqa ohanglarida aks etadi. Ushbu musiqa namunalari minglab yillar davomida shakllanib, sayqal topib, badiiylashib, yuksak pog‘onalarga ko‘tarilgan va xalqning madaniy-ma‘naviy boyligiga aylangan.

Har bir musiqa asari, birinchi navbatda kishiga ruhiy yengillik baxsh etish vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan, kishining tashqi dunyoga estetik munosabatda bo‘lishini shakllantiradi; uchinchi tomondan esa tarbiyaviy ta’sir vazifasini ham o‘taydi. Musiqa asarlarining kishi ruhiyatiga ta’siri haqidagi fikrlarni qadim davrlarda yashab o‘tgan olimlarning asarlarida ham uchratishimiz mumkin.

Sharqning buyuk mutafakkirlari o‘zlarining «musiqiy risolalarida» musiqaning inson ruhiyatiga ta’siri, turli his-tuyg‘ular uyg‘ota olish xususiyatlarini batafsil tahlil qilishib, jumladan, maqom va ularning sho‘balari kishiga shijoat va jasorat bag‘ishlaydi deb uqtirib o‘tishgan. Navo yoki Ushshoq jozibador va ohangdor maqom yo‘llari deb hisoblansa, Rost yoki Iroq nozik va yoqimli maqom yo‘llari bo‘lib, kishiga huzur, xushchaqchaq kayfiyat bag‘ishlaydi. Buzruk yoki Segoh va ularning sho‘balari Ulug‘vorlik, uyg‘inlik, quvonch hamda qayg‘u kayfiyatini qo‘zg‘aydi.

«Dilxiroj» cholg‘u kuyini tinglaganda kishida ko‘tarinki ruhiy holat vujudga kelsa, «Cho‘li iroq» kuyi ruhan moziydan sado eshitilgandek bo‘ladi. Kishining tashqi dunyoga estetik munosabatini shakllantirishdagi mumtoz musiqaning vazifasi insonning ta’sirchanlik kayfiyati bilan bevosita bog‘liqdir.

Xalq yoki bastakor tomonidan yaratilgan har bir musiqa asari o‘z oldiga u yoki bu darajadagi vazifani qo‘yadi. Mumtoz musiqa ham o‘z mavqei, mohiyati, mazmuni, vazifasi va ijrochilik xususiyatlari jihatidan ikki yirik guruhga – ovoz va so‘z bilan bog‘liq bo‘lgan aytim yo‘llari va cholg‘u orqali ifoda etiluvchi cholg‘u yo‘llariga bo‘linadi. Ularning har biri o‘z navbatida quyidagi janrlarga tasniflanadi:

I. *Aytim yo‘llari:*

1. **Mumtoz yallla va ashula** – har biri rivojlangan kuy va shakldan, o‘ziga xos mazmundan va ijro uslubidan iborat. Bularga lokal xususiyatlariga ega bo‘lgan xalq ashula yo‘llari, suvoralar, naqshlar ham kiradi.

2. Yirik ashula janri bo‘lmish – faqatgina Farg‘ona vodiysida shakllanib, rivoj olgan **katta ashula**.

3. **Dostonlar** – xalq epik janri bo‘lib, adabiy matn, she‘r, musiqadan iborat uch birlik tamoyili mavjudligi bilan ajralib turadi.

4. **Maqomlar** – o‘z navbatida maqom ashula yo‘llari va yirik ashula-cholg‘u turkumli janr sifatida keng tarqalgan. Buxoro «Shashmaqomi», «Xorazm maqomlari» turkumi va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari kabi maqom turkumlaridan iborat.

II. *Cholg‘u yo‘llari:*

1. Rivojlangan kuy va shakllardan iborat, murakkab ijro uslublari mavjudligi bilan ajralib turuvchi **cholg‘u kuyi yoki asar** va **cholg‘u turkumlar** (bu toifaga yirik **cholg‘u usullari** ham kiradi), jumladan, Eshvoy – Eshvoy kurd – Eshvoy turkman; Dilxiroj va Sinaxiroj.

2. **Maqom cholg‘u yo‘llari va turkumlari**, jumladan, Cho‘li iroq, Mushkiloti dugoh, Ajam taronalari; Dutor maqom turkumlari (Xorazmda), Surnay maqom yo‘llari – Navo, Chorgoh va b. (Farg‘ona-Toshkent).

3. Mumtoz ashulalarning **cholg‘u yo‘llari** (variantlari) va turkumlari, jumladan, Tanovar turkumi, Chorgoh turkumi⁵.

Har bir janr o‘z mavqei, kuy-ohang tuzilishi, ijro uslubi bilan ajralib turadi.

O‘zbek mumtoz musiqasi asrlar osha og‘zaki tarzda avlodan-avlodga o‘tar ekan, bu jarayonda u boyib, xalqning fikr-o‘yi, dardi, orzusi, donishmandligini o‘zida mujassamlashtiradi. O‘zining an’anaviyligi, buyukligi, ta’sirchanligi, professionalligi, mukammalligi, ko‘plab badiiy vositalarga boyligi bilan o‘ziga xos musiqa san’ati turiga aylanadi.

Katta badiiy-estetik imkoniyatlarga ega bo‘lgan o‘zbek mumtoz musiqasi milliy ruh, milliy qiyofani shakllantirish, milliy qadriyatlarni saqlash, boyitish va keyingi avlodga yetkazib berishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbek mumtoz musiqasida xalqning ma’naviy madaniyatiga doir durdonalar to‘plangan bo‘lib, xozirgi mustaqillik davrida milliy o‘zlikni anglash va milliy

---

⁵ Rajabov Ishoq. Maqomlar Toshkent 2006 bet 151

ongni taraqqiy ettirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1.2 O‘ZBEK MUMTOZ MUSIQASI VA UNING XUSUSIYATLARI

O‘zbek xalqining musiqa madaniyati ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, u ko‘pchilik sozanda va xonandalar avlodining faoliyatida qaror topgan an‘anaviy musiqa san‘ati ekanligi haqida guvohlik beradi. An‘anaviy musiqa – bu badiiy jarayon bo‘lib, unga xalq tomonidan yaratilgan, asrlar osha bizgacha etib kelgan xalq musiqa ijodi yoki musiqa folklori va yetuk sozanda-bastakorlar tomonidan ijod etilgan mumtoz musiqasi kiradi. Bu ijodiyot namunalari og‘zaki an‘anada saqlanib, sayqal topib, barkamol musiqa asari sifatida rivojlanib kelmoqda.

O‘zbek mumtoz musiqasi o‘tmishdan o‘zining teran ma’noga ega ekanligi, murakkabu mukammalligi va beqiyos an‘analarni o‘zida mujassam etganligi bilan o‘zga xalqlar musiqasidan ajralib turadi. Ushbu musiqa ijodiyotida xalqimizning o‘tmish an‘analari, boy va teran ma’nolarga asoslangan tarixi muhrlangan. Ularning har bir namunasi tarixdan bir sadodir. Binobarin, ularni qanchalik o‘rganmaylik, qanchalik sirlaridan voqif bo‘lmaylik, shunchalik yangi qirralari ochilib, o‘zining benazir xususiyatlarini namoyon etadi. Shu nuqtai nazardan o‘zbek mumtoz musiqasini o‘rganish, ularda mujassam etilgan falsafiy g‘oyalarni anglash, tarix sadolarini uqib olish, ularning siru sinoatlarini idrok etish uchun bugungi kunda imkoniyatlar yetarli.

Ma’lumki, o‘zbek an‘anaviy musiqasi o‘tmishdan ikki yo‘nalish, ya’ni bir-biridan paydo bo‘luvchi, bir-birini to‘ldiruvchi, shu bilan birga o‘zining alohida xususiyatlari va sifatlariga ega bo‘lgan yo‘nalishlardan tashkil topgan. Shulardan biri, hayotiy mezon bilan bog‘liq musiqa folklori bo‘lsa, ikkinchisi, ana shu jonli jarayonning ijodkorlar tafakkuri bilan to‘ldirilgan mumtoz musiqa yo‘nalishidir.

Shakllanish va ravnaqi yo‘lida har ikki yo‘nalish o‘zining ichki qonuniyatlari, shaklu - shamoyili, ishlash uslubi, mavqei, joyi, vaqti, ijro an‘analari va shu kabi qator xususiyatlarga ega bo‘lgan. Har ikki yo‘nalishda ham umumiy hisoblangan milliy an‘analar bilan bog‘liq tomonlari bo‘lgani kabi, o‘z yo‘nalishiga xos uslublarni ifoda etadigan alohida jihatlari ham yo‘q emas. Lekin

ijodiy mezon, ijrochilik an'analari va talqin masalalarida e'tiborga loyiq o'ziga xoslik jihatlari talayginadir.

Bugungi kunda O'zbekistonda zavq bilan tinglanayotgan, maroq bilan aytilayotgan ashula, yalla, katta ashula, doston, cholg'u kuylari va maqomlar o'zbek mumtoz musiqasining yetuk janrlari hisoblanadi. Xalqimiz va uning namoyandalari yaratgan ana shu ma'naviy boyliklarimiz butun o'zbek xalqi madaniy merosi, qadriyatlarining tarkibiy qismidir. Manbalarga ko'ra, professional ustozona san'at bizning hududlarimizda milodning birinchi asrlarida yuzaga kelgan va rivojlangan.

Mumtoz musiqa xalq musiqa ijodi namunalari negizida va ijrochilik madaniyatining rivoji, keyinchalik Sharq mumtoz she'riyati shakllanishi asosida tashkil topgan. Mumtoz musiqa deganda o'zbek xalqiga mansub, uning yetuk sozanda-bastakorlari tomonidan asrlar davomida yaratilgan musiqa san'ati namunalari aytim-ashula va cholg'u musiqalari ko'zda tutiladi. Ushbu musiqa boshqa musiqa ijodiyoti namunalaridan bir necha o'ziga xos xususiyatlar bilan farqlanadi:

1. Og'zaki tarzlilik – mumtoz musiqa xalq tomonidan asrlar davomida yaratilib, og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga, ustozdan shogirdga o'tib kelgan ijod mahsulidir. Ma'lumki, qadim zamonlarda ilk bor yuzaga kelgan folklor va mumtoz asarlar xalq tomonidan ijod qilingan va ijro etilgan. O'rta asrlarda esa iste'dodli yetuk sozanda, xonanda va bastakorlar tomonidan yaratilgan.

Og'zaki an'anadagi mualliflik ijodi, ommaviy ijod singari, xalq hayoti va uning turli tomonlarini to'g'ri, aniq, badiiy jihatdan mukammal ifoda etishi, xalq didi va talabiga mos tusha olishi tufayli uzoq yashaydi. Demak, mumtoz musiqaning yaratilishi va tarqalishi jonli og'zaki an'ana bilan bog'liqdir.

2. An'anaviylik – mumtoz musiqa namunalari an'ana sifatida saqlanib, rivojlanib kelmoqda. An'ana deganda uzoq vaqt davomida xalq tajribasidan o'tib, odat tusiga kirgan tadbir yoki xususiyat tushuniladi. An'anaviylik asarlarning og'zaki tarzda yaratilishi, ijro etilishi va tarqalishida, asarlarning matnida, ijro uslublari namoyon bo'ladi. Mumtoz asarlarning musiqiy-poetik matni janrlarga

ko'ra uzoq muddat davomida doimiy ravishda takrorlanib turadigan qismlarga ega bo'ladi. Ijro etishda ham an'anaviylik mavjuddir.

3. Professionallik – mumtoz musiqa asarlari yaratilishi va ijro etilishi professional sifatlar keng diapazonli ovoz sohibi, mohir sozanda, musiqa va she'riyat qonuniyatlarini bilish va ularga rioya qilish, ma'lum vohta va ijrochilik maktabi an'alariga bo'ysunishga va mahoratga ega bo'lishdir. Ushbu musiqa namunalari o'ziga xos ijod va ijro jihatlari tufayli professionallikni talab etadi.

4. Mualliflik – mumtoz musiqa ijodiyoti yetuk sozanda va bastakor mahsulotidir, u individual-mualliflik ijodga kiradi. Aksariyat asarlarning mualliflari noma'lum, ammo ayrim asarlarning nomlari ijodkor va ijrochining ismlari bilan yuritilgan, masalan, Abdurahmonbegi, Karimqulbegi, Ashkullo saqili, Sodirxon Hofiz Ushshog'i, Hoji Abdulaziz Ushshog'i va h.k. Ushbu asarlar o'zining kuy rivoji, shakl murakkabligi va ijro usullari mukammalligi bilan ajralib turadi. Ular «ustoz-shogird» ta'limotini o'tgan yetuk sozanda, xonanda, baxshi, shoir, katta ashulachi va maqomchilar tomonidan ijro etiladi.

San'atkorlar xalqning orzu va umidlarini, sevinch va hayratlarini, quvonch va qayg'ularini, jamiki insoniy qalb ehtiyojlarini yuksak musiqiy idrok bilan tasvirlab borib, kishilarga hamisha ruhiy-ma'naviy ozuqa berishgan. Ular mumtoz musiqa orqali nafas va ezgulik olamiga tinglovchini oshno qilish istagida bo'lib, o'lmas qadriyatlar bilan hamisha bahramand etib kelganlar.

5. Lokallik – mumtoz musiqa namunalari mahalliy ijro uslubiga egadir, shu tufayli Buxoro «Shashmaqomi», «Xorazm maqomlari» turkumi, Farg'ona-Toshkent maqomlari yoki katta ashula janri faqatgina Farg'ona vodiysida shakllangan, rivojlangan va tarqalgan yoki dostonchilik san'ati Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo va Xorazm ijro uslublari va an'alariga bo'linadi; ularning har biri bilan bir-biridan farq qiladi. O'zbek musiqasida hozirga qadar ko'lami jihatidan birmuncha kengligi, tarixan qadimiyligi, ijro xususiyatlari bo'yicha benazir, betakrorligi bilan asosan to'rtta mahalliy uslub tavsiflari alohida ajratilgan bo'lib, ularning har biri muayyan vohta nomi bilan, ya'ni Farg'ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand, Qashqadaryo-Surxondaryo va Xorazm lokal

uslublari deb yuritiladi.

Har biri jug'rofiy va madaniy muhiti, tarixan aholining turmush tarzi, musiqiy shevasi, musiqa janrlari va cholg'ularining tarqalishi hamda ijro uslublari bilan ajralib turadi. Har bir hudud yoki vohaning o'ziga xos mahalliy ijrochilik maktablari an'anasini saqlanib, rivojlanishida namoyandalarning xizmati katta bo'lgan.

Mumtoz musiqa ijrochiligi sohasida san'atkorlar «ustoz-shogird»chilik an'anasini yuzaga keltirib, uni qadimdan bevosita qo'llagan holda faoliyat ko'rsatib kelishgan. Ular Markaziy Osiyoning turli vohalaridagi taniqli xonanda, sozanda va bastakorlar bilan o'zaro yaqin aloqalarda bo'lishgan⁶.

O'zbek mumtoz musiqasi o'zining hayotiyliigi, ijtimoiy tabiati, g'oyaviy mohiyati hamda o'ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xalqning mehnati, urf-odati, turmush sharoiti, orzu-istagi, kurash va g'alabalari uning mavzui va g'oyaviy mazmunida aks etadi. Asarlarning xalqchilik xususiyati ularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyoqarashni himoya qilishi bilan belgilanadi. Mumtoz musiqa asarlari o'ziga xos badiiy tizimga ega bo'lib, har bir janr kuy-ohang tuzilishi va rivoji, shakli va o'ziga xos ijro uslubi sifatida namoyon bo'ladi. Mumtoz musiqa yuksak mahoratli badiiy tizim. Unda xalqning badiiy didi, voqelikka nisbatan xalqona estetik munosabat ifodalangan.

Mumtoz musiqaning har bir namunasi asrlar davomida ko'plab iste'dodli va yetuk sozanda va xonandalar tomonidan nihoyatda sayqallangan, yuksak san'at namunasi darajasiga ko'tarilgan. An'anaviy ijrochilikning o'ziga xos nuqtai nazaridan O'zbekistonda turli mahalliy ijrochilik maktablari tarixiy rivojlanish sharoitida alohida o'rin tutadi.

Maqomchilik, dostonchilik, ashulachilik, sozandachilik kabi o'ziga xos maktablari bilan jilolanadi. An'anaviy san'atimizning ulkan bilimdoni ustoz Yusufjon qiziq Shakarjonov shunday ta'riflaydi: «Milliy musiqa san'atimiz bamisoli bir daraxt bo'lib, uning tomiri Xorazm, tanasi Buxoro, shoxlari Farg'onadir».

---

⁶ Abdullaev R. O'zbek mumtoz musiqasi T. 2008 bet 19

An'anaviy ijrochiligi tarixiga nazar tashlasak, XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida o'lkamizda mumtoz musiqa san'atining butun bir ijrochi avlodi etishib chiqqanligining guvohi bo'lamiz. Ota Jalol, Ota G'iyos, Levi Boboxonov, Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Domla Halim Ibodov, Mulla To'ychi Toshmuhammedov, Sodirxon hofiz Bobosharipov, Matyoqub Xarratov, Hamroqul qori To'raqulov, Mamadbuva Sattorov, Madali Hofiz, Ergash shoir Jumanbulbul o'g'li, Po'lkan shoir, Sherna baxshi, Islom Nazar o'g'li, Bola baxshi Abdullayev va keyinchalik ularning shogirdlari mumtoz musiqa san'atimiz xazinasini o'zlarining maqomlari, dostonlari, katta ashula va suvorolari bilan boyitdilar.

An'anaviy ijrochiligimizda har birlari bir-biriga o'xshamagan ajoyib ijro uslublarini va yangidan-yangi asarlarni ham yaratdilar. Sodirxon hofiz ijro etgan «Ushshoq», «Sodirxon Ushshog'i» nomi, «Bozirgon», «Oshiq Mahmud» dostonlari Bola baxshi nomi, «Yovvoyiy Chorgoh» katta ashulasi Mamadbuva va Boltaboy hofizlarning nomlari bilan mashhur bo'lib ketgan. Hoji Abdulaziz Abdurasulov bastalagan «Guluzorim», «Bebokcha» ashulalari, Jo'raxon Sultonov bastalagan va o'zi ijro etgan «Guluzorim qani», «Naylayin» ashulalari mumtoz san'at namunalari qatori musiqiy xazinamizdan o'rin olgan. Ularni ardoqlash, saqlash, o'rganish va o'zlashtirish yosh avlodimizning muqaddas burchi deb hisoblaymiz.

Nikolay Mironov Samarqand instituti o'qituvchilari bilan (1928)

Demak, estetik sezgilarimiz rivojida, go'zallikni, badiiy so'z qadr-qimmatini, ona tilimiz boyliglarini va musiqiy shevani his qilishimizda mumtoz musiqaning o'rnini beqiyosdir.

Mumtoz musiqa rivojlanish tarixini shartli ravishda ikki bosqichga ajratish mumkin. Birinchisi – XX asrgacha bosib o‘tilgan yo‘l, og‘zaki an’anada saqlanib rivojlanishi, har biri o‘z nomiga va uslubiga ega bo‘lishi. IX asrdan boshlab «musiqiy risolalarda» Sharq mumtoz musiqasining nazariy masalalari Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog‘iy, Abdurahmon Jomiy, Najmiddin Kavkabi, Darvesh Ali Changiy kabi ulkan olimlar tomonidan atroflicha o‘rganilib kelingan. Ularning asarlari musiqa ilmining poydevorini tashkil qilib, musiqaning yuzaga kelishi, uning ijtimoiy hayotdagi o‘rni, tarixiy shakllari, ijrochilik va ta’lim masalalari hamda ular negizida kuy, lad va usul tuzilmalarining tarkib topish qonun-qoidalari batafsil yoritilgan. Shu yo‘lda maqom asoslariga ham nisbatan yagona ilmiy an’ana sifatidagi qarashlar gavdalanadi.

Ikkinchisi – XX asrdan boshlab mumtoz musiqa namunalari nota yozuvlariga bitilgan, sadolari ohangrabo tasmalariga tushirilgan, yangi ta’lim tizimida o‘zlashtirilgan, havaskor va professional ansambllar va ijrochilar tomonidan ijro etilib, jonli an’ana tarzida yashab kelmoqda. Ashula va yallalar, dostonlar va katta ashulalar, cholg‘u kuylari va turkumlar, maqomlar zamonaviy nota yozuvlarida muhrlanib, abadiy yashashga hozirlandi.

Ma’lumki, o‘zbek mumtoz musiqa ijodiyoti tarixan asosan og‘zaki an’ana sharoitlarida rivojlanib kelgan. Ammo Sharq musiqa nazariyasi masalalariga bag‘ishlangan IX – XIII asr risolalarida musiqaning bir qator unsurlarini maxsus yozuvda belgilashga harakatlar amalga oshirilgan. Abu Nasr Forobiyning «Kitobul musiqiy al-kabir» asarida bunday izlanishlar o‘zining ilk bor yechimini topgan edi va Sharq nota yozuvining yaratilishida zamin bo‘lgan. Yozuvlar doira va maxsus jadval shakllariga tushirilgan bo‘lib, asosiy tovush pog‘onalari ud cholg‘usi pardalarini aks ettiruvchi harflar yordamida belgilangan.

XIII asrda Safiuddin Urmaviy jadval shaklidagi nota yozuvini kashf qilishga muvaffaq bo‘ldi. Mazkur yozuv tizimi ham ud cholg‘usiga mo‘ljallangan bo‘lib, uning qator ijro xususiyatlarini aks ettira olgan. Bunday yozuv orqali o‘z zamonida mashhur bo‘lgan bir necha mumtoz maqom kuylari hujjatlashtirilgan. Bu yozuvlar fransuz sharqshunos olimi De Erlanje, keyinchalik taniqli o‘zbek maqomshunos

olimi Isxoq Rajabov tomonlaridan hozirgi zamon nota yozuviga ko'chirilib, batafsil ilmiy sharhlangan⁷.

XX asrda o'zbek mumtoz musiqasi namunalarini to'plash va yozib olish ishlari rivoj oladi. Buxoro «Shashmaqomi» ilk bor rus kompozitori Viktor Uspenskiy tomonidan notaga olinib to'plam sifatida chop etildi. Keyinchalik Boboqul Fayzullayev, Shonazar Sohibov va Fazliddin Shahobovlar, Yunus Rajabiy kabi ijrochi va bastakorlar tomonidan yozib olinib, nashr etildi.

«Xorazm maqomlari» turkumi Komil Xorazmiy ixtiro etgan «tanbur chizig'i» yozuvida kuy, usul va ijro asoslari qonunlashtirilib, qonun-qoidalarga bo'ysungan holda mukammal ijro etilishi Xorazmda yo'lga qo'yilgan.

Mazkur yozuvlar V. Belyayev, I. Akbarov tomonlaridan zamonaviy nota yozuviga ko'chirilgan. Keyinchalik Ozod Bobonazarov, Botir Rahimov, Rustam Boltayevlar ilmiy-ijodiy izlanishlari natijasida «tanbur chizig'i» yozuvlari yangicha tasavvurga ega bo'ldi⁸.

XX asrning 30-yillarida Xorazm maqomlari Elena Romanovskaya, 50-yillardan boshlab Matniyoz Yusupov tomonidan yozib olinib, chop etiladi. Farg'ona-Toshkent maqomlari Viktor Uspenskiy, Viktor Belyayev, Yunus Rajabiy tomonidan yozib olindi. Katta ashula, suvoralar, dostonlar ham ijrochilar, musiqashunoslar va o'zbek bastakorlari tomonidan yozib olindi.

XX asrning birinchi yarmida Mulla Bekjon Rahmon o'g'li va Muhammad Yusuf Devonzoda, A. Fitrat, N. Mironov, V. Uspenskiy, V. Belyayev, E. Romanovskaya, I. Akbarovlarning mumtoz musiqa masalalariga bag'ishlangan maqolalar va kitoblari yuzaga keldi. XX asrning ikkinchi yarmidan bu ishlar yanada rivojlanib, I. Rajabov, Yu. Rajabiy, F. Karomatov, T. Vizgo, T. G'ofurbekov, O. Matyoqubov, R. Abdullayev, A. Jumayev, A. Nazarov, R. Yunusov, O. Ibrohimov, S. Begmatov kabi musiqashunos olimlar ilmiy ishlarida o'z aksini topdi.

---

⁷ Rajabov I. Maqomlar T. 2006 bet 59

⁸ Matyoqubov O. Maqomot T. 2004 bet 79

XX asrda o'zbek mumtoz musiqasini to'plash, yozib olish, ilmiy o'rganish va targ'ib etishda kompozitor va bastakorlar, musiqashunos olimlarning xizmatlari katta bo'lgan. Viktor Aleksandrovich Uspenskiy O'zbekiston va Turkmaniston xalq artisti, san'atshunoslik fanlari doktori, musiqa etnografi, o'qituvchi va iste'dodli kompozitor. V.Uspenskiy 1917-yildan Toshkentda o'zining ko'p qirrali ijodiy va jamoatchilik faoliyati bilan respublikamiz musiqa madaniyati rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

O'zbekiston va Turkmaniston hududlari bo'yicha folklor ekspeditsiyalari o'tkazdi, xalq va mumtoz musiqa namunalarini yozib oldi. 1923 yili A.Fitratning tashabbusi bilan V.Uspenskiy Buxoroda maqom bilimdonlari Ota Jaloliddin Nosirov, Ota G'iyos Abdug'ani va Domla Halim Ibodovlardan «Shashmaqom» turkumini yozib oldi va u 1924-yili «Olti musiqali poema «Shashmaqom» nomi bilan Moskvada nashr etildi. Taniqli hofiz Shorahim Shoumarovdan «Farg'ona-Toshkent maqomlari» (1920–1930-y.), 1940-yillari katta ashula va zikr ayimlarini yozib oldi. O'zbek xalq va mumtoz musiqa namunalari asosida vokal, fortepiano, simfonik va musiqa-sahna asarlarini yaratdi, jumladan, «Farhod va Shirin» musiqali drama va operasini.

Elena Evgenevna Romanovskaya O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, pedagog va musiqashunos. Sankt-Peterburg konser-vatoriyasini tugatgan (1929). 1917-yildan Toshkentda yashagan. O'zbek xalqining xalq va mumtoz musiqa namunalari yozib olgan, jumladan, Xorazm maqomlarining cholg'u yo'llari va 1939-yili «Xorazm klassik musiqasi» nomi bilan chop ettirgan. Toshkent davlat konservatoriyasi pedagogi sifatida faoliyat ko'rsatgan. Ko'pgina nota to'plamlari va maqolalar muallifi.

Yunus Rajabiy O'zbekiston xalq artisti, Davlat mukofoti sovrindori, sozanda, hofiz va bastakor, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi. O'zbek mumtoz musiqasini saqlash, targ'ib etish va rivojlantirishda jonbozlik ko'rsatgan. O'zbekistonda ijro jamoalari, teatrlari va ansambllari tashkil etishda faol qatnashdi, jumladan, 1927-yili O'zbekiston radio qoshida etnografik ansambl, keyinchalik, xalq cholg'ulari orkestri, 1958-yili birinchi professional maqom ansambli. 1930-

yildan boshlab xalq qo‘shiq va kuylari, maqomlar va bastakorlar asarlarini notaga yozib oldi hamda 1955-yildan boshlab «O‘zbek xalq musiqasi» ko‘ptomlik antologiyasida chop etdi.

Buxoro «Shashmaqom»i, Farg‘ona-Toshkent maqomlari, katta ashula, ashula va cholg‘u kuylari yetuk san‘atkorlar ijrosida yozib olindi. 1966–1975-yillari «Shashmaqom» alohida olti tomlik to‘plam sifatida Yunus Rajabiy yozuvida nashr etildi. 1960-yillardan boshlab «Shashmaqom»ning ayrim cholg‘u va to‘liq ravishda ashula yo‘llari hamda boshqa maqom namunalari maqom ansambli tomonidan mangit tasmalarda va gramplastinkalarda yozib olinib, chop etildi. «Musiqqa merosimizga bir nazar» risolasi muallifi. Yunus Rajabiyning bastakorlik ijodiyotida ashulalar, cholg‘u asarlari va musiqali dramalar o‘rin olgan.

Matniyoz Yusupov O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi, sozanda, xonanda va kompozitor. U musiqali drama, opera, vokal-simfonik va ko‘pgina qo‘shiqlar muallifi. M.Yusupov Xorazm xalq qo‘shiq va kuylari, doston qo‘shiqlari va, ayniqsa, Xorazm maqomlarini to‘plab notaga yozib olgan. Uning nota yozuvlari «O‘zbek xalq musiqasi» antologiyasining VI va VII jildlarida, uchtomlik beshta kitobdan iborat «Xorazm maqomlari» to‘plamida nashr etilgan.

Ishoq Rajabov sozanda va maqomshunos olim, san‘atshunoslik fanlari doktori. O‘zbek musiqasi tarixi, o‘rta asr «musiqiy risolalar» va, ayniqsa, o‘zbek maqomlariga oid ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan. «Maqomlar masalasiga doir», «Maqom asoslari» va ko‘pgina maqolalar muallifi. Toshkent davlat konservatoriyasida ilk bor «Maqom asoslari» fanidan ijrochi-talabalarga saboq berib kelgan ustoz.

V.Uspenskiy, I.Akbarov, F.Karomatli kabi atoqli olimlar rahbarligida respublikaning va Markaziy Osiyo davlatlarining turli joylarida ekspeditsiya ishlari olib borildi. Natijada O‘zbekistonda juda boy musiqa arxivi vujudga keldi va u kundan-kunga boyib bordi. Hozirgi kunda institut fonotekasi 1 million metr dan ortiq mangit tasmalarida va audio diskalarda xalqimizning noyob durdonalari – turli xalq qo‘shiqlaridan tortib to yetuk san‘atkorlar tomonidan ijro etilgan yirik maqom turkumlarigacha saqlanmoqda. Ayrimlari gramplastikalar, audio disklar va

nota yozuvi to‘plamlari sifatida xalqimizga taqdim etilgan.

O‘zbek an’anaviy musiqa namunalarini to‘plash, magnit tasmlariga yozib olish, hujjatlashtirish, nota yozuvida muhrlash va ilmiy o‘rganish hamda ularni nota to‘plamlari, kitoblar va gramplastinkalar orqali nashr etishda San’atshunoslik ilmiy-tadqiqot institutining faoliyati ahamiyatlidir.

Mumtoz musiqa jonli ravishda amaliyotda va ta’lim tizimida o‘zlashtirilib, XX asrning yetuk sozanda va hofizlari, baxshi va maqom ansambllari repertuaridan mustahkam o‘rin oldi va xalqimizga yangicha an’anaviy uslubda taqdim etilmoqda.

O‘zbek mumtoz musiqasining ijtimoiy qimmatini ma’rifiy, g‘oyaviy-tarbiyaviy va estetik ahamiyati bilan belgilanadi. Uning madaniy-ma’rifiy ahamiyati shundaki, u xalqning tarixi, qadriyatlarini, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabati, orzu-umidlari haqida keng bilim beradi. Mumtoz musiqa – o‘zbek musiqa san’atining poydevori, yuksak mahoratli badiiy tizimi. Unda xalqning badiiy didi, voqelikka nisbatan xalqona estetik munosabat ifodalangan.

Ushbu musiqaning har bir namunasi asr davomida ko‘plab iste’dodli va yetuk ijodkor-ijrochilari tomonidan pardoqlanib, yuksak san’at namunasi darajasiga ko‘tarilgan. Demak, estetik sezgilarimiz rivojida, go‘zallikni, nafosatni, badiiy so‘z qadri va nafis kuy qimmatini, ona tilimiz va musiqa shevalari hamda ijro uslublari boyliklarini his qilishimizda mumtoz musiqaning roli beqiyosdir.

Mustaqillik sharofati bilan o‘zbek mumtoz musiqasi nafaqat qayta tiklandi, balki yanada keng rivoj olib, jahon madaniy muhitidan salmoqli joy egallab kelmoqda. Respublikamizning ijodiy va ilmiy jarayoniga asos bo‘ladigan milliy va umuminsoniy qadriyatlar qatorida asrlar osha bizgacha etib kelgan mumtoz musiqamiz – ashula, katta ashula, cholg‘u kuylari, dostonlar va maqomlar xalqimiz madaniyatida beqiyos o‘rin tutadi.

II-BOB San'at kollejlarda an'anaviy ijrochilik bo'limlarida o'zbek mumtoz musiqasini o'rganish usullari

2.1 Mumtoz yalla va ashula, katta ashula

O'zbek mumtoz musiqasini tashkil etuvchi aytim-xonandalik janrlari tarkibiga yalla va ashula kiradi. Har biri o'z mavqei, mazmuni, kuy-ohang tizimi, shakli va ijro uslubi bilan ajralib turadi.

Yalla keng tarqalgan qo'shiq-raqssimon janr bo'lib, ishqiy-lirik mazmuni bilan yakkanavoz cholg'u ansambli jo'rligida ijro etiladi. Mumtoz yallalar xalq yo'lidagi yallalarga nisbatan keng diapazonli rivojlangan kuy bilan farq qiladi. Xalq yallalari tor diapazonli bo'lib, uning she'rdagi har bir bandi va raqs harakatlari yakkaxon yallachi, naqorati esa guruh tomonidan cholg'u jo'rligida aytilib kelingan.

Jozibador va o'ynoqi xarakteridagi kuy hammani raqsga chorlaydi. Yalla mumtoz she'ri va ijrochilik madaniyati rivoji bilan chambarchas bog'liq holda taraqqiy qilgan. Har bir yallada she'rlar bayti soni kuy va hajmiga mutanosib bo'lib, asarning kuy tuzilishi va shaklini ta'minlaydi.

Shu tufayli mumtoz yallalar ham jozibali, o'ynoqi xarakterda, o'ziga xos raqsbop o'lchovli ritm-usulda aytiladi. Raqsni esa qo'shiqchi-yallachi o'zi emas, balki alohida raqqosa ijro etadi. Asarning ta'sirchanligi – hamma vositalarni bir-biri bilan chambarchas holda mahorat va xushkayfiyat bilan ijro etilishidir. Bunday birlikni yallaning g'oyaviy-estetik mantiqi, asar obrazining ichki dunyosi hamda kuy-ohang, ritm-o'lchov, shakl va usul singari musiqiy-poetik vositalar keltirib chiqaradi.

Shu ma'noda Chokariy so'zi bilan aytiladigan «Mustahzod» yallasini ko'rib chiqamiz. Bu asar mavzusi muhabbat bo'lib, oshiqning ma'shuqaga nisbatan otashin sevgisi tavsifi yalla mazmunini tashkil etadi. Kuy jozibali xarakterda bo'lib, uning rivojlanishi muayyan ohang takroriga asoslanadi. Ancha davomli va

ta'sirchan, usluban ufarsifat ohanglar bu asarda boshqa shakllantiruvchi vositalar qatori mohirona ishlatilganligini ko'ramiz.

M.M. ♩ = 120

Hus-ning gu-li to bo'l-di ja-xon

mul-ki-da pay - do ey sho'-hi pa-ri zod.

Ishqiy-lirik yo'sindagi nafis hissiyotlarni ifoda etuvchi misralarni ijodkor o'ta hushyorlik hamda nozik did bilan, mazmuniga, kayfiyatiga monand ohanglar, usullar, sur'at, usul, cholg'u va yallaga xos bezaklari hamda raqsbop vositalar yordamida birmuncha murakkab musiqiy shaklda bayon etadi. Xuddi shu holat «Qalam qoshliging» yallasida ham namoyon bo'ladi. Yallada zuhur etilgan raqsbop holati musiqiy omillar vositasida yana ham yorqin tus olgan, uning jonli va raqsbop ufar usuli orqali o'ziga xos aks ettirilgan. Yallaning jo'rnavozligi boshidan oxirigacha xuddi shu zaylda kechadi.

Mumtoz va zamonaviy o'zbek shoirlarining she'rlari asosida vaznu ohangdoshlik xislatlarini yalla uslubiga tatbiq etishni «Surating», «Dog'man», «O'zingsan», «Ko'chabog'i 2», «Fig'ondur», «Gulyor» kabi asarlarda kuzatish mumkin⁹.

Yallalar hozirgi kunda ham tinglovchilarning qalbida nozik tuyg'ular, hayajonli fazilatlar uyg'otib, eshituvchi ommaning olqishiga sazovor bo'lmoqda. O'z kuyining rivojlanish uslubi va xarakteri jihatdan mumtoz yalla ashula janriga mos keladi.

«Ayrulmasun» mumtoz yallasi Muqimiy she'ri bilan xalq orasida ommalashib ketgan, u sevimli yallalardan bo'lib qolgan. Muqimiy she'rlarining

⁹ Yunusov R. O'zbek xalq musiqa ijodi II-qism T. 2000 bet 12

yashovchanligi – ularning yuksak badiiyligi, chuqur g‘oyaviyligi va jozibadorligida.

Do‘stlar, hech kim meningdek yordin ayrilmasun,
Mehribon, munis o‘shal dildoridin ayrilmasun.

Ishqiy lirik mazmundagi she‘r matni asarning kuyiga mos tushgan, uning ohangi va ritmik asosi so‘zlarining nozik tabiatini, dilkashligini ta‘minlaydi. Yallaning asosiy kuyi ravon taraladi, tayanch pardalar esa davomli tovush cho‘zimlari orqali berilgan.

Kuyning go‘zalligi, rivoj topishi, usul ravon harakati bilan avjga etib borishi va umumiy holatni haqqoniy unsurlar ila boyitilgan badiiy tasvirlash uchun she‘r mazmuniga o‘ta hushyorlik bilan yondoshish asarning ko‘pgina xonandalar tomonidan talqin etilishiga olib kelgan va xalqimiz orasida juda keng tarqalganligidan dalolat beradi.

Ashula – lirik xarakteridagi rivojlangan kuy va shakliga ega bo‘lgan aytm yo‘li. Ashula janri ham mumtoz musiqaning etakchi janrlaridan bo‘lib, o‘zining kuy rivoji, vazmin lirik yoki og‘ir xakteri, hayajoni va dardli mazmuni, diapazon kengligi, ritmining sezilarli darajada murakkabligi va ijro uslubi mukammalligi bilan ajralib turadi. Aruz vaznida yozilgan g‘azal, ruboiy, muhammaslar ashula janrida keng qo‘llanib kelingan.

Falsafiy ma‘noga ega bo‘lgan, shuningdek, sog‘inch, alam, ayriliq va hasratni ifodalovchi ishqiy-lirik va ayrim nasihatgo‘y mazmun ko‘proq ashula mavzusiga xosdir. Ashulada so‘z va kuy uzviy bog‘liq, bu holat asarning butun mazmunini, mohiyatini tashkil etadi. Chunki undagi umumiy mantiqiy bog‘liqlik, vazn, qofiya, ohang, musiqiylik tinglovchida zavq-shavq uyg‘otadi, hayajonli kayfiyat paydo qiladi.

O‘zbek mumtoz ashulachiligining shartli xususiyatlaridan biri uning kuy rivoji va shakli, mavzu va uslubiy ko‘rinishlari hilma-hilligidir. Har bir musiqiy janr o‘zining shakl tarkibi, xususiyatlari va ijrochilik an‘analariga ega. Shular orasida ashula juda keng tushunchaga ega bo‘lgan shakldir. Mumtoz ashulalar musiqiy

matnining rivojlanishi hamda kuy tuzilmalarining nisbatan davomliroqligi va kengroq diapazonligi, baland avji mavjudligi bilan xalq ashulalaridan sezilarli darajada farqlanadi.

Shu tufayli ashula shaklidagi asar mumtoz va bastakorlik ijodiyotlarida keng o‘rin olgan, uning lokal variantlari mavjud, jumladan, Buxoroda xalq ashula, Xorazmda suvora, naqsh deb yuritiladi. Bunday ashulalar shaklan va mazmunan yanada murakkabroq va mukammalroq bo‘lib, mumtoz musiqamizning salmoqli qismini tashkil etadi. Bu ashulalar yakka ijroda, cholg‘u ansambli jo‘rligida aytilib kelingan. Ularning rivojlanish jarayoni daromaddan boshlanib tobora avjlangan holda rivojlanadi. «Adolat tanovari», «Munojot», «Girya», «Ko‘chabog‘i», «Adashganman», «Qomating», «Kurd» kabi mumtoz ashulalar xonandalar repertuaridan mustahkam o‘rin olgan.

«Tanovar» xalq va mumtoz ashula yo‘llari xalqimiz orasida keng tarqalgan. Uning xalq yo‘lidagi «Sumbula», «Qora soch», «Etdi sendek» variantlari dutor jo‘rnovozligida talqin etilgan bo‘lib, «Farg‘onacha tanovar», «Toshkent tanovari», «Qo‘qoncha tanovar», «Yovvoyiy tanovar» kabi mumtoz ashula yo‘llari ham ijod etilib, xalqimiz orasida ommalashib ketgan. «Tanovar» yo‘llariga ko‘pgina o‘zbek bastakorlari va xonandalari yondoshgan holda uning noyob va o‘zgacha ijod va ijro talqinlarini yaratilishiga muvaffaq bo‘lishgan. Bu asar mazmunan, shaklan va o‘zining kuychangligi, hayajonligi bilan ajralib turadi. Kuyning keng rivoji, ohanglar bezaklar bilan ko‘proq boyitilishi, uning sadolanishi asarning ehtirosli, shirador va ta’sirchanligi tinglovchiga zavq va huzur baxsh etadi¹⁰.

Tanovar»ning boshlang‘ich ohanglari, mustasnosiz, o‘rta pardalarda joylashgan bo‘lib, ijro jarayonida asta-sekin rivojlanib (kuy diapazoni kengayib) boradi va avj qismida o‘zining ta’sirchanlik holatiga olib keladi. Unda tinglovchining ham, ijrochining ham hayajonli bir tuyg‘uni his etishiga va ikkiyoqlama xususiyat kasb etiladi. Umuman olganda, ashulaning har bir obrazi va har bir shakl tuzilmasi tarkibida o‘z aksini topadi.

---

¹⁰ Ganiyeva I. Tanavor T. 2006 bet 7

O'zbek mumtoz musiqasini tashkil etgan, badiiy barkamol, shaklan murakkab, usluban mukammal sifatlari bilan ta'riflanuvchi mumtoz ashulalar qatorida yana bir namunalari mavjud. Alohida musiqa asari sifatida ma'lum maqom sho'basi asosida yuzaga kelgan, yetuk hofizlar talqinida ma'lum va mashhur bo'lgan «maqom ashula yo'llari» ham mumtoz ashulachilik ijodiyotining mahsuli bo'lib, bular – «Samarqand ushshog'i» yoki «Hoji Abdulaziz ushshog'i», «Sodirxon hofiz ushshog'i», «Qadimiy ushshoq», «Toshkent ushshog'i» yoki «Mulla To'ychi ushshog'i», «Qo'qon irog'i», «Toshkent irog'i» va boshq.

Suvora janri o'zbek mumtoz musiqasi Xorazm vohasiga xos bo'lib, o'ziga xos ashula yo'llari singari mumtoz she'riyat bilan bog'liq holda rivoj topib kelgan. Suvora shaklan va usluban ko'proq maqom ashula yo'llariga o'xshash, kuylarining nozikligi va kuychanligi, ohang rivojlanishi, davomli va baland avjlari, o'ziga xos barqaror doyra usuli, ovozga mos keluvchi tor cholg'usi jo'rnavozligi, muazzam umummusiqiy uslubiy tabiati, turkumli shaklning qo'llanilishi bilan ajralib turadi.

Suvoralar o'zining ohangdorligi va maqom ashula yo'llariga xos bo'lgan rivojlanish xususiyatlari bilan Xorazm maqomlarining ashula bo'limidan o'rin olgan. Suvoralar yakka yoki aytishuv (diyirilashma) ijro uslublarida keng tarqalgan. Aytishuvlarda bir kuy mazmunida va talqinida turli she'r matnlari ijro etiladi.

Kajhahg suvora

Oʻrtacha tempda

tr. tr. tr.

Qon - ga bot - sin jis - mim ishq oʻ -

- ti - da soʻ - zon boʻl - ma - sa Koʻr boʻl - sin koʻz

ja - mo - ling - ga ni - goh - bon boʻl - ma - sa

Musiqqa amaliyotida Suvoralar: Ona suvora, Kajhang suvora, Yakkaparda suvora, Xushparda suvora, Oltinchi suvora turkumlari keng tarqalgan.

Oʻzbek xalqining koʻp janrli mumtoz musiqqa ijodiyotida katta ashula janri salmoqli oʻrinni egallaydi. U yirik ashula janri boʻlib, asosan Fargʻona vodiysiga xos, ikki-toʻrt ijrochi tomonidan cholgʻu joʻrligisiz ijro etilgan. Katta ashula deb nomlanishiga sabab – bu ashulalar ochiq havoda, katta auditoriya orasida baland va kuchli ovoz bilan, keng diapazonda ijro etilishi va oʻziga xos katta mavzu va ijro uslubiga egaligidadir. Uni xalq orasida «patnis ashula» yoki «patnusaki ashula» deb ikkinchi nom bilan ham atashgan.

Ashulani hofizlar qoʻllariga patnis yoki likobcha (tarelka) ushlab, ijro jarayonida ovoz yoʻnalishini oʻzgartirishga hamda oʻz va hamnafasi ovozini tinglashga, uni silkitish orqali ovozni toʻlqinlatib, qochirimlar qilishga yordam bergan. Bu ashulalar baland pardalarda ijro etiladi. Bundan tashqari, katta yigʻinlarda, toʻy-tomoshalarda, mehmondorchiliklarda aytilishi tufayli ham ularga «katta ashula» nomi berilgan boʻlishi mumkin. Katta ashula ijrochidan zoʻr qobiliyat va mahorat, shuningdek, soʻz boʻgʻinlariga eʼtibor qilishni, sheʼrning maʼnosini va soʻzlarini dona-dona talaffuz qilib, tinglovchilarga etkazishni talab

qiladi.

1 hofiz

Ja-mo ling so-g'i - nib jo-non yu rak lar - ni ko' rol may - ma - no do-dey

2 hofiz

Ja-mo ling so - g'i nib bo' - libjo- non yu rak lar ni ko' - rol may man no o - o

yo - ro

yo - rey Kuy di yu - rak, bir

dil - ba ri jo - no - na ish - qi-da yo ro

1 hofiz

Sha-har-lar-ni va-ro - si ro-ha-ti- jon bu Na-man gan - gan dir, Ey

+¹¹.

Katta ashula o'rta asrlarda marosim va mehnat qo'shiq-aytimlari negizida, mumtoz she'riyat va xonandalik ijro madaniyatining rivojlanishi, mumtoz g'azallarni an'anaviy o'qish asosida yuzaga kelib rivojlandi. Uning o'tmishdagi namunalarida ishqiy-lirik g'azallar bilan bir qatorda, didaktik, tasavvuf ruhidagi she'rlar ham kuylangan. Keyinchalik esa Lutfiy, Navoiy, Mashrab, Amiriy, Haziniy, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Miskin va boshqa shoirlar she'rlari bilan aytila boshlangan.

¹¹ Abdullaev R. O'zbek mumtoz musiqasi T. 2008 bet 67

XX asrda zamonaviy o‘zbek shoirlari Xabibiy, Sobir Abdulla, Chustiy, O‘tkir Rashid, Erkin Vohidov va boshqalar she’rlari ham qo‘llangan. Katta ashula taraqqiyotida masnaviy, ruboiy, muhammas, musaddas kabi poetik janrlar ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, bunga misol tariqasida Miskinning «Ey, dilbari jononim» she’rini keltirish mumkin:

Ey, dilbari jononim, ko‘p nozu itob etma,
Yuz jabru jafu birla holimni xarob etma.

Mastona ko‘zing birlan qoshing qilichin tortib,
Bir-biriga himo aylab, qatlimga xitob etma.

Aruz vaznida yozilgan bu g‘azal tinglovchilarda zavqu-shavq, turfa ruhiy kechinmalar uyg‘otib, poetik asarlarning katta ashula janri orqali xalq orasida keng tarqalishiga olib keldi. Musiqiylik – she’riyatning eng asosiy fazilatlaridan, deb bejiz aytilmagan. Shuning uchun ham katta ashula yoki ashula deyilganda, xalqimiz nazarida musiqa asarlari namoyon bo‘ladi, vaholanki, musiqa asarlarining o‘zi ham mustaqil mazmunga ega va inson qalbining eng nozik his-tuyg‘ularini ifoda eta oladigan san’at turlaridandir.

G‘azallar xalqimizga mantiqan etib borishida, ular bilan aytiladigan ashulalarning, ayniqsa, katta ashulaning xizmati juda katta bo‘lgan (chunki, katta ashulada so‘z kuy bilan bir uslubda «nafas» oladi). Ularda she’r va kuy bir-biriga shu qadar uyg‘unlashib, bir-biriga singib ketganki, kuyning o‘zini alohida eshitganda she’rni ham tinglayotgandek bo‘lamiz.

Katta ashula mazmun jihatidan quyidagicha bo‘linadi: Falsafiy, Ishqiy-lirik, Didaktik, Diniy, Zamonaviy. Hofizlar odatda she’r baytidan boshlang‘ich birinchi-uchinchi misralarning har birini navbatma-navbat ijro etadilar. Boshlovchi birinchi misra bilan reja tashlasa, ikkinchi hofiz (agar ikki ijrochidan iborat bo‘lsa), shu misrani takrorlaydi. Lekin kuy harakatiga u ayrim o‘zgarishlar (variantlar) kiritadi.

Keyingi misra bir parda balandroq, ikkala ijrochi tomonidan yana navbatma-navbat aytiladi. Avj qismi ham shunday uslubda yuqori pardalarda ijro etiladi.

Har band baytning oxirgi misrasini tushirganda, goh misra boshidan, yoki misraning yarmidan ashula nihoyasiga yetkazilganda ikkala hofiz birga kuylab, ashula daromadini boshlovchi tashlab bergan reja darajasiga tushiriladi. Har bir kuplet shu asosda aytiladi.

Navbatma-navbat ijro etish usuli hofizlarga ashulaning har qismi, ayniqsa, avj oldidan nafasni rostlab olishga, baland pardalarga qiynalmay chiqa olishga hamda yuqori avjga tayyorlanishga yordam beradi. Mohir hofiz avjini yuqori pardalarda, baland ovoz bilan ijro etishda hamnafasining ovoz imkoniyatlarini hisobga olishi kerak. Mahorat bilan ijro etilgan avj o'zining ta'sirchanligi bilan ajralib turadi.

Katta ashulaning kompozitsion tuzilishi to'rt tarkibiy qismdan iborat: daromad, o'rta avj, avj va furovard yoki daromad-avj-furovard. Ba'zi katta ashulalar o'rta avj yoki katta avjdan ham boshlanishi mumkin. Bu holda ashula kuyi yuqori registrdan pastki registrga qarab tushib boradi.

Katta ashula kuylari rechitativ-kuychang tarzda bo'lib, uning kuy harakati bosqichma-bosqich, to'liqsimon holda rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Sakramalar, peshrav yurishlar kuy tuzilmasida ham qo'llanadi. Erkin ritmik uslubda ijro etilgan katta ashulalarda kuy tuzilmasi bir nafasda, misra shaklida aytiladi. Shu tufayli katta ashula nota misollarida o'lchov ishlatilmaydi.

Katta ashula ma'lum bir ohang yoki kuy bilan boshlanadi (bu asosiy kuy mavzusi) va bu kuy ashula davomida bir necha variantlarda ijro etiladi. Katta ashulaning shakllanishida «xang» (xonish, hirgoyi)lar juda katta ahamiyatga ega. Ular katta ashula kuyini kuychang holatga olib keladi.

Katta ashulaning xususiyatlaridan yana biri – bu janr ijrochiligida badihago'ylikdan keng foydalanishdir. Bu esa undagi rechitativ va ohangdorlikning bog'lanishini ta'minlaydi, ashulani rang-barang musiqa bezaklari va ichki qonuniyatlari bilan boyitadi. Cholg'usiz aytish katta ashulalarda ijro vaqtida badihago'ylik qilishga katta yordam beradi, shuning uchun ham ikki kishi

aytgan katta ashula kuy tuzilishi va xarakteri, ritm va naqsh bezaklari bilan ajralib turadi.

Yavoyi Ushshoq

Katta ashula janrining taraqqiyoti yo‘lida uning janrlar tarkibi ham kengayib bordi. Katta ashulaning an’anaviy turidan tashqari keyingi asrlarda uning turli xillari yuzaga kela boshladi. Xususan, katta ashula «Yovvoyi maqom» – ayrim maqom sho‘balarini katta ashula yo‘llarida jo‘rsiz aytish. XIX asrdan boshlab Farg‘ona vodiysida «Yakkaxonlik» katta ashulaning cholg‘u yo‘llari, nay, surnay, g‘ijjak, tanbur va dutor uchun bu turlari keng tarqaldi.

«Yovvoyi maqom yo‘llari» ikki uslubda aytilgan; birinchi uslubda maqom sho‘basi ohangida tuzilgan kuy daromad va furovard qismlarida hofizlar tomonidan unison tarzidagi ritm-usulda ijro etiladi, avj qismi erkin ritmik holatda navbatma-navbat aytilgan.

Ikkinchi uslubda maqom sho‘balari katta ashulaning an’anaviy yo‘lida ijro etiladi. «Yovvoyi ushshoq», «Yovvoyi chorgoh» yoki «Patnisaki chorgoh», «Patnisaki segoh», «Yovvoyi bayot», «Yovvoyi munojot», «Yovvoyi tanovar», «Yovvoyi ushshoq» kabi katta ashulalar ushbu turga mansubdir.

Katta ashulaning «yakkaxonlik» yoki ashula-cholg‘u yo‘li XX asrda Jo‘raxon Sultonov tomonidan ijod etilgan. Bu katta ashula yo‘lida cholg‘u ansambli ikkinchi hofiz, hamnafas vazifasini bajaradi. Cholg‘u ansambli boshlovchi kuy orqali reja tashlaydi, keyinchalik hofiz aytganda asosiy pardani ushlab turadi, hofizning ijrosi erkin uslubda, baland pardalarda namoyon bo‘ladi.

«Ohkim», «Guluzorim qani», «Jononim mening», «Hanuz», «Bir kelib ketsun». Ushbu yoʻldagi katta ashulalar turkum sifatida ham ijro etilgan – katta ashuladan keyin ovozni rostlab olish uchun yalla yoki ufar yoʻlidagi «Yor istab» va «Mustahzod», «Topmadim», «Soʻrmaysan», «Namangan» va «Ey, sanam» asarlar aytilgan.

«Namangan» katta ashula yoʻli uch hofiz tomonidan navbatma-navbatma dilkash va nozik kuyida ijro etilib, erkin uslubda baland pardalarda namoyon boʻlsa; «Ey, sanam» hofizlar tomonidan birga aytilib, ufar usuliga mos jozibali ohangda talqin etiladi.

Katta ashulaning yakka cholgʻuga moʻljallangan cholgʻu yoʻllari, yaʼni «patnis cholgʻu yoʻllari» cholgʻular uchun yaratilgan variantlaridir. Patnis cholgʻu yoʻllarining mavjudligi, katta ashula ohangining mustaqilligi, kuy mazmunining oʻziga xosligi, taʼsirchanligi, kuylarining keng diapazonligi, boy badiiy vositalarga ega ekanligidan dalolat beradi.

Usulsiz chalinadigan nay, gʻijjak va tanbur yoʻllari «Yovvoyi chorgoh» shakl, kuy rivoji va diapazon jihatidan ancha katta va keng boʻlsa, surnay yoʻllari «Navo», «Yakkaxonlik», «Begi sulton» kichik, diapazoni ham torroqdir, dutor yoʻllari «Yovvoyi tanovar» cholgʻuning mavqei va imkoniyatlaridan kelib chiqqan¹².

Katta ashula janri XX asrda oʻzgacha ohang, mavzu, yangicha uslub kasb etdi. Uning anʼanaviy va yangi zamonaviy turlari yuzaga keldi, ijrochilik uslubi ham oʻzgardi. Xalq orasida «Bir kelsun», «Koʻp erdi», «Quling», «Adashganman», «Ohkim», «Ey, dilbari jononim», «Kanal», «Yovvoyi chorgoh», «Boʻston», «Aziz dehqonlar», «Oʻzbekiston», «Mehnat ahli», «Qoyilman» kabi katta ashulalar hofizlar repertuaridan oʻrin olgan.

Katta ashulaning rivojlanish jarayonida uning yirik ijrochilik maktablari shakllandi. Har biri oʻz anʼanalari, ijro uslublari va repertuari bilan ajralib turadi: Qoʻqon maktabida Rahmonqul, Xolqori, Hamroqul qori, Erka qori Karimov,

---

¹² Yunusov R. Oʻzbek xalq musiqa ijodi T. 2000 bet 42

Sherqo‘zi Boyqo‘ziyev, Abbos qori Boboyev, Meliqo‘zi Yusupov, O‘tamboy Sarimsoqov, Haydarali Hikmatov, Turdiali Ergashev, Rasul qori Mamadaliyev.

Marg‘ilon maktabi vakillari Mamatbuva Sattorov, Boltaboy Rajabov, Saidmuzaffar Azizov, Jo‘raxon Sultonov, Ma‘murjon Uzoqov, Solijon Hoshimov, Ibrohimjon Ishaqov, Musajon Orifjonov.

Andijon maktabida Odiljon Yusupov, Nabijon Saidnazarov, Jo‘rajon va Ergashvoy Yusupovlar, Fattohxon Mamadaliyev.

Toshkentla ijod qilgan ustozlar Akbar qori Haydarov, Eshmat Haydarov, Ochilxon Otaxonov, Orif Alimahsumov, Orifxon Hotamov.

Namangan ijrochilik maktablari va boshqalarning faoliyati katta ashulaning keng tarqalishiga muhim hissa qo‘shgan. Hozirgi kunlarda ularni saqlab, rivoj olishiga, yosh ijrochilarni tarbiyalashda, zamonaviy bastakorlik va kompozitorlik ijodiyotlarida o‘rin egallashga imkon yaratmoqda.

2.2 O‘zbek dostonlari

Doston – o‘zbek xalqining qadimgi ma’naviy-madaniy va badiiy merosi, durdonasi bo‘lib, uning asosini xalq hayoti va kurashi, orzu-umidlari tashkil etadi. Xalqqa xos insonparvarlik, vatanparvarlik, qahramonlik, mardlik, mehnatga muhabbat, do‘stlik, sevgi va sadoqat kabi olijanob fazilatlar xalq dostonlaridagi qahramonlar obrazida mujassamlangan.

Doston – o‘zbek mumtoz musiqasi yirik epik janri bo‘lib, o‘ziga xos mavqei, mazmuni, shakli, ichki qonuniyatlari va ijro uslublari bilan ajralib turadi. Xalq dostonlarida epik tasvir, ko‘pincha so‘z bilan, lirik kechinmalar she’r va musiqa orqali ifodalanadi. Shuning uchun ham dostonlarning ahamiyati beqiyos va boqiydir.

Ular asrlar osha shu kunlarga saqlanib, yashab, yanada sayqal topib xalqimiz hayotida muhim o‘rin egallab kelmoqda. Xalq ijodkorligi va donoligining bu nodir janri ijtimoiy va madaniy hayotning barcha sohalarini qamrab oladi, xalqning asrlar davomida to‘plagan tajribalari dostonlarning hikoya va she’riy misralari, nag‘ma va aytimlarida badiiy ifoda etilgan.

Dunyodagi ayrim xalqlarda o‘zining boy tarixiga oid yirik hajmdagi, katta qiziq-qiziq voqea va sarguzashtlarni hikoya, qissa qilish, maqtash «doston» so‘zi ma’nosini anglatadi. Doston juda ulkan va murakkab, noyob xazina bo‘lib, uning yaratilishi va sayqal topishida avlodlarning juda katta badiiy mehnati, iqtidori sarf bo‘lgan.

Xalq donishmandligining yorqin ifodasi bo‘lgan bu obrazli ijod namunalari jamiyat va tabiat hodisalariga inson munosabatining musiqiy-poetik obrazi sifatida asrlar mobaynida sayqallanib kelgan. Shu tufayli insonning turli munosabat tomonlari dostonlarda o‘z aksini topgan. Ushbu janrning yuzaga kelishi mifologiya, afsonalar, xalq ertaklari, qadimgi afsonaviy va tarixiy aytimlar mutanosibligida amalga oshgan.

O‘zbekistonda xalq dostonchiligi, shuningdek, epik hikoya, doston janri o‘zining nasriy va nazmiy unsurlarini musiqa cholg‘usi jo‘rnavorligida qamrab olganligida namoyon etadi¹³.

Doston she‘riy va nasriy parchalardan iborat matndan, aytim va cholg‘u musiqasidan, doston aytuvchining xonandalik san‘atidan va soz cherta bilishidan iborat. Shu bilan birga, dostonning bevosita tinglovchilar davrasida qaynab va ilhomga kirib, ijrochining tinglovchi bilan jonli muloqotda bo‘lishi, badihago‘ylik uslubiga tayanish doston ijrochiligida muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa ham, hikoya va she‘r kabi dostonchilikning asosiy xususiyatlaridan hisoblanadi. Shuning uchun ham hammualliflik dostonchilikda hamisha sayqal topib kelgan.

Dostonlarning paydo bo‘lishining asosiy manbai xalqning ijtimoiy-iqtisodiy va ma‘naviy-madaniy hayotidir. Ularning tili sodda, ifodali va ko‘rkam, ular ko‘plab so‘z va she‘r, musiqa va aytim kabi badiiy vositalari va ijro uslublari bilan diqqatga sazovordir. Dostonlar baxshilar tomonidan kuylanadi, demak, musiqiylik mavjud ekan, ushbu janr asrlar osha yashab keladi.

Dostonlarning yuzaga kelishida, saqlanib va rivoj olishida ijrochi-baxshi, dostonchi, shoir, jirov, yuzboshilar muhim o‘rin egallaydi. Qadimgi zamonlarda «baxshi» so‘zi xalqona usullar bilan bemorni davolovchi tabib, doyra yoki boshqa cholg‘u chalib, afsungarlik ayimlari orqali kasal tanasidan yovuz ruhlarni quvadigan davolovchi – shaman-baxshi yoki shaman-folbinchi, shuningdek, ayrim hududlarda «ustoz» ma‘nolarini anglatgan.

Bugungi kunda bu so‘z xalq dostonlarini kuylaydigan ijodkor-san‘atkorni bildiradi. Baxshi cholg‘u chertganida sozanda, she‘riy parchalarni kuyga solib aytganda xonanda, matnlarni bir zumda to‘qib ketadigan shoir, dostondagi hikoya parchalarini yoddan o‘qiydigan so‘z ustasi, harakat va mimika orqali ifodalovchi aktyor hamdir.

Doston aytuvchisini turli hududlarda o‘ziga xos shevasida: Xorazmda – dostonchi, baxshi yoki xalfa. Qashqadaryo va Surxondaryoda – yuzboshi, baxshi, shoir. Samarqandda – baxshi, Xo‘jand va O‘sh viloyatlarida – soqiy yoki azanda,

---

¹³ Abdullaev R. O‘zbek mumtoz musiqasi T. 2008 bet 89

Fargʻona vodiysida - baxshi yoki sannovchi. Qoraqalpogʻistonda – baksi va jirov deb aytishgan.

Dostonlarning mavzusi va shakllari asrlar davomida yuzaga kelgan anʼanalarga asoslanadi. Ular mavzu doirasi jihatidan juda keng boʻlib, vatanga sadoqat, qahramonlik, xalqning qudrati, ozod mehnati, sevgi, doʻstlik, tinchlik, hurlik, haqiqat, ishonch, umid, insoniylik kabi ezgulikni targʻib qiladi.

Badiiy asar sifatida yaxshilikni tasdiqlaydi, yomonlikni esa qoralaydi. Bu jihati bilan ular barcha xalqlar uchun umumiy boʻlgan umumbashar manfaatlarini yoqlaydi va hamdoʻstlik xarakterini kasb etadi. Shuning uchun ham bir qator xalqlarning dostonlari mushtarakdir.

Dostonlarda hikoya qilinadigan voqealar maʼlum bir qabila tomonidan chegaralanmagan; ularda hayot va turmush mulohazalari, oila munosabatlari va orzu-umidlari ifoda etib kelingan. Ozodlik va ona yurt, vatan uchun olib borilgan qahramonlik, hamrohlari yoki mahbubalarini qutqarish, chin sevgi, bosqinchilik yoki tahqirlashga qarshi kurashga chorlovchi, umuman olganda vatanparvarlik, mehnatsevarlik, ahillik, ezgulik kabi insoniy fazilatlar ulugʻlanib, yovuzlik qoralanadi va ushbu mavzularni talqin etish dostonchilikning xususiyatlaridandir.

Oʻzbekistonda mavjud dostonlarni mavzusiga koʻra quyidagi turlarga boʻlish mumkin: Qahramonlik-bahodirlik dostonlari, Tarixiy dostonlar, Romantik (sevgi haqidagi) dostonlar, Diniy dostonlar. Bulardan tashqari jangnoma, maishiy, zamonaviy va avtobiografik dostonlar ham amaliyotda mavjud¹⁴.

Qahramonlik-bahodirlik dostonlari oʻzbek xalqining koʻchmanchilik hayot kechirish sharoitida paydo boʻlgan. Bu dostonlarning qahramonlari albatta behisob kuch-quvvatga ega, vatanga, sevikli yoriga, xalqiga sadoqatli qilib tasvirlanadi. Shunday dostonlardan biri «Alpomish»dir. Doston qahramoni Alpomish nafaqat sehrli kuchga ega, balki oʻz yorini sevuvchi, shu yor uchun raqiblar bilan musobaqalarda mislsiz sadoqatli yordir. Uning sevgilisi Barchinoy haq-huquqsiz, kuchsiz, nimjon zaifa emas, balki kuch-quvvatda Alpomishga teng keladigan jasoratli, goʻzal, qoʻrqmas qizdir.

---

¹⁴ Matyoqubov B. Doston navolari T. 2009 bet 17

Bu dostonning davomi ham bo'lib, Alpomish o'g'lining qahramonliklari va sarguzashtlari haqida so'zlovchi «Yodgor» dostoni yaratildi. O'z vatani, xalqi, onani uchun dushmanlarga qarshi bo'lgan urushlarda ko'rsatgan mislsiz qahramonliklar to'g'risida so'zlaydigan dostonlar orasida «Go'ro'g'li», «Rustamxon», «Yusuf va Ahmad», «Alibek va Bolibek», «Sohibqiron» va qoraqalpoq dostoni «Qirq qiz» buning yorqin misolidir. Masalan, Yusufning Go'zalshoh huzurida o'z yurtini maqtashi, asirdaligida turnalar orqali diyoriga salom yo'llashi; Alibekning o'zga mamlakatlarda bo'lganida Urganch elini qo'msashi epizodlari g'oyatda ta'sirlidir.

Tarixiy dostonlar nafaqat o'zbek xalqining, balki boshqa Markaziy Osiyo xalqlarining ham boshidan kechirgan tarixiy voqea va hodisalar, ayrim tarixiy shaxslar faoliyati asosida yaratilgan. Bunday dostonlar sirasiga «Shayboniyxon», «Tulumbiy», «Iskandarnoma» kabilar kiradi. «Shayboniyxon» dostonida epik voqelik yarim tarixiy, yarim afsonaviy xarakterga ega bo'lib, unda Shayboniyxonning Samarqand sultoni Bobur bilan bo'lgan kurashi haqida so'z yuritiladi.

Romantik dostonlar bu janrdagi asarlarning eng katta turidir; ularda sevgi, muhabbat, fantastika va afsona o'zaro chambarchas bog'lanib ketadi. Ko'tarinki ishq tuyg'ulari va bu yo'ldagi jasorat bu dostonlarning asosini tashkil etadi. Odatda qahramon g'oyibona oshiq bo'lgan go'zalni izlab safarga o'tlanadi, ajoyib-g'aroyib hodisalarni, mashaqqatli sarguzashtlarni boshidan kechiradi, g'ayritabiiy kuchlar bilan to'qnashadi, barcha qiyinchiliklarni engib, o'z maqsadiga erishadi. Bu dostonlar orasida «Tohir va Zuhra», «Kuntug'mish», «Oshiq G'arib va Shohsanam», «Shirin va Shakar», «Ravshan va Zulhumor», «Orzigul», «Qunduz va Yulduz» va boshqalar o'rin olgan.

Dostonchilik san'atida og'zaki epos asarlaridan tashqari yozma ravishda Sharqning mashhur yozuvchilarining ham asarlari ijro etilgan. Bu dostonlar ko'pchilikni tashkil qiladi. Alisher Navoiyning «Hayratul abror», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun» kabi asarlari yozma adabiyotdagi kitobiy dostonlar deb hisoblanadi.

Hajman yirik bo'lgan dostonlar baxshilardan badihago'ylik va musiqiy-nazmiy qobiliyatni, o'qish-so'zlash va mahoratni talab etadi. Dostonlarning asosiy musiqa janri – termadir.

Terma so'z va kuydan tashkil topib, musiqa cholg'usi – do'mbira yoki qo'biz va cholg'u ansambli jo'rnavozligida aytiladi. Har bir dostonda 5 tadan 36 gacha kuy-ohanglar qo'llanadi. Doston kuylari «nag'ma», «nola» yoki «nolish» (ayrim joylarda «na'ma yoki noma») va «baxshi kuy» deb ataladi. Doston termalari o'z nomiga ega bo'lib, masalan, Surxondaryoda doston nag'malari Kelinoy nag'masi, Ko'ng'irod nag'masi, Go'ro'g'li nag'masi, Sarboz nag'masi, Ot haydash nag'masi.

Xorazmda – Eshvoy, Muhammad, Qora dali, Norin, Afg'on yo'li, Nola va h.k. deb nomlanadi. Musiqa terma janri orqali doston qahramonlarining ruhiy holatlarini ochib beruvchi vosita sifatida dostonga yaxlitlik bag'ishlaydi. Har bir dostonda nag'ma yoki nola asar termalarini yangicha ohang, ritm va shakl bilan boyitib boradi. Mavjud ohanglar har bir she'riy matnda ularning mazmuniga qarab qo'llanadi. Bunday ohanglar doimiy tarzda turlicha talaffuz, tasnif, ritm, shakllar bilan yangilanib boradi. Natijada, lirik, quvnoq, raqsobop, ko'tarinki ruhdagi, jozibador xarakterdagi kuylar dostonlardan o'rin olgan. Baxshilar ijod jarayonida ommaviy xalq qo'shiqlari va cholg'u kuylari ohanglari, masalan, «Yor-yor», «Alla», «Marsiya» kabi kuylardan foydalanishadi.

Har bir dostonning muqaddimasi cholg'u kuyi ohanglari yordamida ochib beriladi. «Sayqal» va boshqa cholg'u kuylari odatda har bir aytim-terma namunalaridan keyin yoki oldin ijro etiladi. Baxshi dastlab «Qaysi dostondan aytayin» termasi bilan tinglovchilarga murojaat etadi. So'ng tinglovchilarning xohishi yoki baxshining tanlashiga ko'ra biror doston ijro etiladi. Bunda baxshi o'zida va eshituvchilarda jiddiy mazmundagi musiqiy-poetik asarlarni kuylash va tinglash uchun kayfiyat hosil qiladi.

O'zbek dostonchilik san'atida ikkita asosiy ijro uslubi mavjud:

1. Rechitativ-deklamatsion – tomoq, ya'ni «bo'g'iq ovoz» aytimi. Mazkur aytim jarangsiz, xira bo'lib, u do'mbira yoki qo'biz jo'rligida birmuncha jonli tus oladi.

2. Qo'shiqsimon-kuychang – cholg'u ansambli jo'rligida ijro etiladi. Ularda kuy tuzilishi, xarakteri va ritm-usul holatlari ancha rivojlangan. Ushbu musiqiy dostonlarda terma-qo'shiq ijro tarzi turlicha bo'lib, u baxshining badiiy didi va mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Baxshi ijro jarayonida dostondagi har bir tasvirga mos so'z, she'r va kuy topib, avjga chiqa boradi, o'zlarining ta'biri bilan aytganda, «qaynaydi». Ayrim holatlarda u tinglovchilarga murojaat etib, ularning diqqatini o'ziga jalb qilib turadi. Doston avj nuqtalariga etganda, baxshining gavda harakatlari, boshini sarak-sarak qilishi, do'mbira yoki cholg'u ansamblini bir muvozanatda borib-kelishi kuy va she'rga qo'shib, yaxlit ritmik holatni yuzaga keltiradiki, har bir misra go'yo otilib chiqqanday bo'ladi.

O'zbek xalq dostonlarining xazinadori, mashhur baxshi Ergash shoir Jumanbulbul o'g'li xalq ijodiyotida zabardast baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'li bilan teng turadigan san'atkordir. Agar Fozil Yo'ldosh repertuaridagi dostonlarda qahramonlik eposining an'analari ko'proq o'rin tutsa, Ergash shoir kuylagan asarlarda ishqiy-romantik mavzular yetakchidir. Ergash shoir dostonchilik san'atini badiiy jihatdan yuqori pog'onaga ko'tardi, epik badiiy mahorati, ajoyib obrazlar, hayotiy lavhalar yaratish san'ati bilan boyitdi.

Shu tufayli el orasida undan epik asarlarni g'oyaviy-badiiy barkamol tarzda, sayqal berib kuylashni taqozo etar edi. Ergash shoir kuylagan xalq asarlari ichida «Go'ro'g'li» turkumudagi «Ravshanxon» dostoni badiiy go'zalligi, xalqchil ruhi, til boyligi, do'mbirani nozik chalishi, termalarni o'ziga xos mazmunan jozibador yoki mungli aytishi bilan ajralib turadi. Baxshining termalari o'zining shirinzaabonligi bilan tinglovchilarga shavq-zavq bag'ishlaydi. Ergash shoir kuylagan boshqa xalq dostonlari qatori, «Ravshanxon»da ham umumbashariy fikrlar, sifatlar, ezgu niyatlar kishini to'lqinlantiradigan darajada g'oyat samimiy ifodalangan.

Dostonda go'zal Chambil yurtida voyaga etgan Avaz, uning murabbiysi – elning karamli, muruvvatli sultoni dovyurak Go'ro'g'li obrazlari yangicha jilo bilan sermazmun gavdalanadi. Ravshan va Zulhumorning muhabbati tasviri

zamidida elimizning insoniy hurlik, tenglik, mehr-shafqat, odamiylik, do'stlik va mardlik kabi olijanob fazilatlari namoyon bo'ladi.

Dostondagi qahramonning uzoq safarga jo'nashi tinglovchilarga uning hayotga yo'llanma olishi bo'lib tuyuladi. Ergash shoir kuylagan Go'ro'g'lining Ravshanga nasihatlari xuddi xalqning tilidan aytilayotganday tuyulsa-da, uning nutqida otalarga xos kuyinchaklik, g'amxo'rlik, farzandiga bo'lgan chuqur mehr-muhabbat yashirin ichki iztirob bilan bir butun holda aks etadi.

Pand-nasihatlar chuqur axloqiy mazmunga ega bo'lib, unda mard yigitlarga xos eng yaxshi sifatlar eslatiladi. Bu nag'ma ohangi so'z mazmunidan chiqqan holda mardonavor va jo'shqin xarakterida ifodasini topgan. Do'mbira kuyi ravon ritmik uslubida keng rivoj olmagan, ammo so'zdagi holat termaning aytim ijrosida ifodalangan.

«Ravshan» dostonida turli psixologik, iztirobli ruhiy holatlar ko'p uchraydi, jumladan, qahramonning qon yig'lab aytgan so'zlarida Ravshanning o'zini tarbiyalab o'stirgan elatiga bo'lgan chuqur hurmat va ehtiromi ifodalangan. Terma mungli, dardli ohang orqali qahramonning ruhiy holatini, g'oyat tabiiy va ta'sirchanli tasvirlaydi.

Dostonchilik san'atining tarixiy rivojlanish jarayonida o'ziga xos ijrochilik maktablari shakllanib kelgan. Har bir maktab dostonlar mavzusi va ijro uslubi, ijrochilar tarkibi va namoyandalari bilan ajralib turadi. O'zbekistonda Samarqand, Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm va Qoraqalpoq dostonchilik maktablari mavjud har biri ijro uslubi va musiqasi bilan namoyon bo'ladi.

Samarqand dostonchilik maktabi qahramonlik-bahodirlik dostonlarini ijro etish bilan mashhur bo'lgan. Dostonlar rechitativ-deklamatsion, tomoq uslubida do'mbira jo'rligida aytib kelingan. Har bir doston 5 tadan 10 tagacha takrorlanib turuvchi nag'malardan iborat bo'lgan.

Kuylari kalta, kichik diapazonda. Ayrim holatlarda hikoyalar ham do'mbira jo'rligida ijro etilgan. Terma juda sodda, an'anaga bo'ysungan holda aytilib, asosiy urg'u she'riy va nazmiy matnlarga berilgan. Yirik namoyandalari – Fozil Yo'ldosh o'g'li, Ergash Jumanbulbul o'g'li, Po'lkan shoir, Islom shoir

Samarqand maktabi yuksak darajaga ko'tarilishiga katta hissa qo'shishgan. Ularning repertuarida «Alpomish», «Yodgor», «Kuntug'mish», «Avazxon», «Sohibqiron» kabi o'nlab dostonlar o'rin olgan. Hozirgi kunda ularning shogirdlari ushbu maktab an'alarini davom ettirib kelmoqdalar. Jumladan, O'zbekiston xalq baxshisi Ziyodulla baxshi Islom shoir o'g'li.

Qashqadaryo dostonchilik maktabi o'z repertuarida «Alpomish», «Avazxon», «Kuntug'mish», «Go'ro'g'li», «Erali va Sherali» va ijro uslubi bilan ajralib turadi. Bu maktab namoyandalari dostonlarni zavq bilan, sho'x, quvnoq, ko'tarinki ruhda aytishadi, nag'malari rechitativ tarzda yoqimli xarakterda ijro etib kelingan. Ushbu maktabga ham dostonlarni tomoq uslubida, do'mbira jo'rligida ijro etish xosdir.

Har bir dostonda 15 tagacha terma musiqiy-poetik yo'lda aytilgan. Kuylari kalta, diapazoni kichik, ritm-o'lchovi ravon. Xalq kuylaridan ham keng foydalanib kelingan. Yirik namoyandalardan – Abdulla shoir Nurali o'g'li, Xudoyqul baxshi Niyozov, Hamro shoir, Qodir baxshi Rahimov. hozirgi kunda ularning shogirdlari O'zbekiston xalq baxshilari Shomurod ustozlari an'alarini davom ettirmoqdalar¹⁵.

Surxondaryo dostonchilik maktabi XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrlarda dong'i ketgan baxshichilik san'atining markazi bo'lgan. Bu davrda yashab, ijod etgan baxshilar Boysun-Sherobod dostonchilik maktabi bilan bog'liqdir. Bu maktab namoyandalari nafaqat doston aytish, balki termachi va do'mbirachi sifatida ham mashhur bo'lishgan va ushbu an'ana hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Surxondaryo dostonchilik maktabi musiqa uslubining muhim qismi bo'lib, qahramonlik-bahodirlik dostonlar ijrosi asosiy o'rin egallaydi «Ravshan», «Go'ro'g'li», «Xondalli», «Alpomish», «Avazxon», «Kuntug'mish», «Oy parcha». Doston ijrochilarini Surxondaryoda baxshi yoki yuzboshi deb atashadi. Ijro uslubi rechitativ, tomoq an'alariga bo'ysungan, do'mbira jo'rligida ijro etiladi. Har bir doston termalari 10-15 ta nag'ma orqali aytib kelingan.

Tantanavorlik, jozibali xarakterdagi ijro do'mbira kuylari bilan hamohangdir. Surxondaryoga xos bo'lgan «qo'ng'irotcha nag'malar» ham dostonlarda qo'llanib

---

¹⁵ Abdullaev R. O'zbek mumtoz musiqasi T. 2008 bet 85

kelingan. Yirik namoyandalari – Sherna baxshi Beknazar o‘g‘li, Mardonqul Avliyoqul o‘g‘li, Umar Safar o‘g‘li, Ahmad yuzboshi, Chori yuzboshi, Xoliyor Abdunazarkarim o‘g‘li, Xushvaqt Mardonqulov, Muhammad baxshi Berdiqulov, ularning shogirdlari – O‘zbekiston xalq baxshilari Shoberdi Boltayev, Abdunazar Poyonov, Boborayim Mamatmurodov va boshqalar. Surxondaryo vohasida «Go‘ro‘g‘li» dostonining 32 ta varianti, «Alpomish» dostonining 40 ta varianti keng tarqalgan.

Ushbu maktab vakillari tomonidan «Allanazar», «Olchinbek», «Oychinor», «Kelinoy», «Amir qochdi», «Ernazar», «Ulug‘oy» kabi dostonlar ham ijod etilgan. Erkaklardan tashqari baxshi ayollar ham ushbu maktab namoyondalari bo‘lishgan, ular orasida Izzatoy, Ulug‘oy, Xanumoy, Qizsuluv va boshqalar bor.

Xorazm dostonchilik maktabi o‘tmish davrlardan mashhur bo‘lib kelgan. O‘rta asrlarda Shimoliy baxshichilik maktabi nomini olgan. hozirgi kunda Xorazm vohasi, Qoraqalpog‘iston va Turkmanistonning Toshhovuz viloyatini qamrab olgan. Doston ijrochilari xalq orasida baxshi, dostonchi, jirov va xalifa nomi bilan yuritilgan. Ijro uslubi qo‘shiqsimon-kuychang, cholg‘u ansambli jo‘rligida. Ansambl tarkibida – dutor, bulaman, g‘ijjak, XX asrdan boshlab – tor, qo‘shnay, doyra¹⁶.

Har bir dostonda 15tadan to 36tagacha musiqiy-poetik yo‘llari mavjud bo‘lgan, ular takrorlanmagan. Terma janridan tashqari Xorazm dostonchiligida qo‘shiq, yalla va ashula janrlari ham o‘rin olgan. Doston qo‘shiqlari Xorazmda keng tarqalgan bo‘lib, uning kuylari «nola» yoki «nolish» deb atalgan. Har bir nola o‘z nomiga ega bo‘lgan. Bu kuylar o‘zining kuychanligi va ohangdorligi bilan ajralib turadi. Qo‘shiq asosiy janr sifatida gavdalanadi hamda u dostonning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi va bu kuylar turli xarakterda ijro etiladi. Shu tufayli Xorazm dostonlari jozibador, ko‘tarinki ruhda, ta’sirchanlik bilan aytib kelingan.

Xorazm baxshichilik maktabi ikkita yetakchi – «Ironiy» deb ataluvchi shimoliy va «Shirvoniy» maktabiga bo‘linadi. Bu maktablar dostonlar repertuari,

---

¹⁶ Mannapov S. O‘zbek musiqasi madaniyati T. 2000 bet 48

ijro uslubi va cholg‘u ansambli tarkibi bilan farqlanadi. «Ironiy» baxshilari dostonlarni dutor va g‘ijjak jo‘rligida, «Shirvoniy»lar esa tor, bulaman, g‘ijjak va doyra jo‘rligida ijro etishadi. Turli mavzudagi dostonlar o‘rin olgan. Xorazm dostonlarining yorqin, jarangdor qo‘shiqchiligi va musiqiy talaffuz – shevasi ularning ma’lum qismlarining alohida qo‘shiq sifatida keng tarqalishiga imkon berdi.

Xorazmdagi o‘zbek dostonchilik san’ati boshqa maktablarga mansub baxshilar uslubidan farq qiladi. Bu erda so‘z badihago‘yligi asosiy rol o‘ynamaydi, so‘z yoki she‘r matni tom ma’noda variant sifatida berilmaydi, musiqa yetakchilik qiladi. Ijro jarayonida dostonchilar yozma manbalardan ham foydalanishadi. Xorazmda dostonlarni baxshining bir o‘zi yakka ijro etishi bilan birga, ansambl ijrochiligi ham keng tarqalgan. Bunda uch-besh kishidan iborat ustoz baxshi rahbarligida ijrochilar ansambli tuziladi.

Dostonni ustoz dutorda yoki torda boshlaydi, qolganlari unga g‘ijjak va bulaman bilan jo‘r bo‘lishadi. Ansambl jo‘rnavozligi doston kuy-ohanglari hilma-hilligini va turli xarakterini ta’minlaydi. Dostonning har bir qo‘shig‘i muayyan nola ijro etiladi. har bir qo‘shiq-terma o‘zining nomidan tashqari, kuy tuzilishi, rivoji, shakli, lad va usullari bilan ajralib turadi. Ushbu nuqtai nazardan Xorazm baxshilari professionallik mahoratiga ega bo‘lgan mohir qo‘shiqchilar sifatida ham tanilgan.

Xorazm dostonchiligi repertuar tarkibi jihatidan ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. «Go‘ro‘g‘li» dostoni va uning 100 dan ortiq variant-dostonlari keng tarqalgan, boshqa maktablarga xos bo‘lgan «Alpomish» qahramonlik dostoni uchramaydi. Xorazmda yetakchi o‘rin egallagan ishqiy-romantik dostonlarning aksariyati o‘lkamizning boshqa hududlarida mavjud emas.

Xorazmda erkak baxshilar bilan bir qatorda ayol baxshilar ham faol bo‘lib, o‘tmishda ular faqat ayollar davrasida kuylashgan. Ayollar ijrosidagi dostonlar hishayajonga boyligi va qalbga yaqinligi bilan ajralib turadi. Ularning repertuarida «Tohir va Zuhra» singari romantik dostonlar muhim o‘rin egallaydi. Doston qo‘shiqlari garmon va doyradan iborat cholg‘u ansambli jo‘rligida ijro etilgan.

Yirik namoyandalari – O‘zbekiston xalq baxshisi Bola baxshi Abdullayev, Xudoybergan Utegenov, hozirgi kunda – O‘zbekiston xalq baxshilari Norbek baxshi Qurbonnazarov, Qalandar baxshi Normatov.

Qoraqalpog‘iston dostonchiligi ikkita yetakchi maktabdan iborat – baksidutor va g‘ijjak jo‘rligida, qo‘shiqsimon uslubda ijro qilganlar. Jirov baxshilar esa qo‘biz jo‘rligida rechitativ ya‘niy ichki ovoz uslubida kuylashgan.

O‘zbekistonda ayrim xususiyatlari bilan ajralib o‘tilgan baxshichilik maktablari qanchalik o‘ziga xoslik kasb etmasin, ularda umumo‘zbek dostonchilik an‘analari yetakchilik qiladi. Barcha o‘ziga xosliklar, lokal xususiyatlar, ijrochilik uslub belgilari umumdostochilik an‘analari doirasida hayotiy va yashashga qobildir.

Baxshilarning oilaviy marosim va to‘y-tomoshalarga taklif etilishi o‘zbek dostonchilik san‘atining bugungi kunda ham ommaviy ekanligini bildiradi.

O‘zbekistonda dostonchilik san‘atining rivoj olishiga har ikki yilda xalq baxshilarining Respublika va 1999-yildan Termiz shahri xalqaro miqyosdagi baxshi-shoirlar va oqinlarning ko‘rik-tanlovlari azaliy zamin bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bebaho xalq dostonlari o‘zbek mumtoz musiqasi xazinasining yetakchi janri bo‘lib qoladi.

XULOSA

O'zbek musiqa madaniyati qadimiy va rango-rang, ayni paytda, yangi zamon an'analarini o'zida mujassam etgan xolda rivoj topmoqda. Bunda avvalo benazir xalq musiqa ijodi, mumtoz musiqa merosi, milliy bastakorlik, xozirgi zamon kompozitorlik ijodiyoti, shuningdek, xalq, xavaskorlik hamda jo'shqin ommabop estrada san'ati kabi shaklan va usluban nihoyatda serjilo jabhalar namoyon bo'ladi.

Istiqlol sharofati bilan milliy-ma'naviy qadriyatlarimizga bo'lgan diqqat-e'tibor, unutilayotgan an'analarimizni tarixan qisqa muddat ichida qayta tiklanishi, muttasil taraqqiy ettirish maqsadidagi yangilanish, isloh etish jarayonlarida ustuvorlik kasb etdi. Shuningdek, qo'shni va uzoq, xorijiy mamlakatlar bilan madaniy-musiqiy aloqalarni o'zaro boyitish yo'lida rivojlantirish sa'y-harakatlari ham dolzarb ahamiyatga ega bo'ldi.

Ma'lumki, o'zbek xalqining ma'naviy go'zalligi asrlar qa'ridan kelayotgan kuy-ohanglarda o'zining ajoyib, betakror badiiy in'ikosini topgan. Ajdodlarimiz bergan ta'riflardan biriga ko'ra, musiqa - inson ruhining ozig'idir. Binobarin, milliy musiqa ko'p asrlar davomida ajdodlarimiz boy ma'naviyatining, teran tafakkurining, barkamol ruhiyatining sadolardagi jonli ifodasi va ayni paytda, yangi, buyuk davlat bunyodkori bo'lmish jamiyatimizning ruh, quvvati va jon ozig'idir.

Mustaqillik yillari o'zbek an'anaviy musiqasiga e'tibor yanada kuchaydi. Milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar va marosimlarning tiklanishi musiqa sohasida ham ancha o'zgarishlarga olib keldi. Qadimiy milliy musiqamizdagi boy badiiy-tasviriy vositalar bilan bir qatorda, yangi janr va turlarini o'zlashtirish natijasida o'zbek musiqa san'ati yana ham yuksak darajaga ko'tarildi.

Ashula, katta ashula va maqom yo'llari o'zbek mumtoz musiqasining eng salobatli, eng sermahsul va eng ardoqli qismini maqomchilik san'ati tashkil etadi. Uning tarkibiga turli davrlarda bastakorlar va yetuk sozandalar tomonidan ijod etilgan har xil hajmli, turkumli va shaklan-mazmunan alohida mukammal cholg'u hamda ashula namunalari kirgan musiqa amaliyotida joriy bo'lib kelmoqda.

Jonli jarayon bilan yo'g'rilgan maqomchilik an'analari bastakorlik va ijrochilik

san'ati bilan bevosita bog'liqdir. Bunda ijodkorlik jabhasi ikki asosiy ko'rinishda namoyon bo'lishi ma'lum bo'lmoqda - biri maqom yo'llarini ijro etish talqinida an'anaga bo'ysungan holda rivojlanishi, yana biri maqomchilik an'alariga muvofiq yangi namunalarni ijod etishdan iborat.

Maqom ashula turkumi yaratilishi turkumlari yangi ashula yo'llari, Abduxoshim Ismoilov tomonidan maqom shu'balari asosida yangi cholg'u asarlarini ijod qilish va talqin etilishi ko'zga tashlanadi. Maqomchilik ijodiyotining bu sohasi so'nggi yillarda yorqin namoyon bo'lmoqda. «Feruz» turkumi, dutor va surnay maqom cholg'u yo'llari o'z muxlislarini topmoqda.

Mumtoz musiqaga mansub janrlar qatorida katta ashula va suvoralar namunalarining yangi davrdagi hayoti ham alohida diqqatni o'ziga tortadi. har biri o'ziga xos bu noyob aytim turlarining mahalliy musiqiy an'analari doirasida tutgan o'rni ko'p jihatdan o'zaro o'xshash - katta ashula Farg'ona-Toshkent ashulachilik ijodiyotining yangi sifat bosqichdagi rivoji va alohida mumtoz ko'rinishi bo'lsa bu borada katta ashula kechalari, Navro'z va Mustaqillik bayramlarida katta ashula namunalari keng ommaga targ'ib qilinishi namunalidir.

Suvora - Xorazm ashulachilik san'atining muhim va noyob qirralarini o'zida mujassam etgan mukammal aytim-ashula namunasidir Xorazmda so'nggi yillari suvora aytishuvlarini o'tkazilishi an'anaga aylandi.

Merosimizning yana bir ijodiyot turini dostonchilik san'ati an'analari tashkil etadi. Musiqiy-nasriy-nazmiy ijodiyotining eng qadimiylaridan biri bo'lgan o'zbek dostonchiligi boshqa Sharq xalqlari dostonchilik merosi bilan uzviy bog'liq holda rivoj topib kelmoqda. 1999 yilda Respublikamizda «Alpomish» dostonining 1000-yillik tantanalari yangi davrda baxshichilik san'atini rivojlantirish, milliy qadriyatlarimizni e'zozlash va o'zbek xalq va mumtoz musiqa ijodiyotini keng targ'ib etishda, ayniqsa, yoshlarni ko'p ming yillik madaniyatimiz sarchashmalaridan bahramand qilishda salmoqli hissa bo'ldi.

So'ngi yillarda o'zbek mumtoz musiqasini o'rganishga, o'zlashtirishga va targ'ib etishga, ularni yanada ravnaq toptirishga qaratilgan qator e'tiborli ishlar amalga oshirildi. San'at kolleji an'anaviy ijrochilik bo'limlarida o'zbek mumtoz musiqa

janrlarini va uning xususiyatlarini o'rganish keng yo'lga qo'yilgan. Mahalliy uslublarga xos ijrochilik maktablari vakillarining ijro mahorati, ijro uslubi va repertuarini o'rganish asosiy maqsaddir. Endilikda o'zbek mumtoz musiqamiz, an'anaviy musiqamiz maxsus fanlar sifatida musiqa, san'at va madaniyat ta'lim tizimiga joriy etila boshlanganligini ta'kidlash kerak.

1972 yili an'anaviy ijrochilik ilk bor Toshkent konservatoriyasida joriy etilgan bo'lsa, 1990 yillardan boshlab o'rta maxsus bilim yurtlarida va 2002 yildan akademik litseylar va musiqa maktablarida an'anaviy ijrochilik bo'limlari o'z faoliyatlarini boshladi va yosh avlodning milliy an'analarimiz ruhida tarbiyalash jadallashtirildi.

O'zbek mumtoz musiqasi va an'anaviy ijrochiligi nafaqat konservatoriya, san'at va madaniyat institutlari, musiqa, san'at va madaniyat kollejlari, akademik litseylarida, balki umumta'lim maktablarining o'quv jarayoni hamda ta'lim-tarbiya tizimidan ham munosib o'rin ola boshladi.

Respublikamiz miqyosida muntazam ravishda uyushtirilayotgan ko'rik-tanlovlar, bir jihatdan, buyuk san'atkorlarimizning musiqa madaniyatimizga qo'shgan hissasini, ularning o'ziga xos mahorat va iste'dod qirralarini aniqlashga, ommalashtirishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, xalq orasida mumtoz san'atimiz va san'atkorlarimizning ijodini keng tarqalishi va kelajakda yanada davom ettirib, rivojlanishiga olib keladi degan umiddamiz.

Bu nodir ma'naviy xazinani yoshlar ongi, faoliyatiga zamonaviy vosita va uslublar asosida singdira olishlari zarur. Ana shunda avlodlar va qadriyatlar vorisligi, an'analarning umrboqiyiligi, musiqa san'atimiz istiqboli, ravnaqi va zamonaviyligini ta'minlagan bo'lamiz.

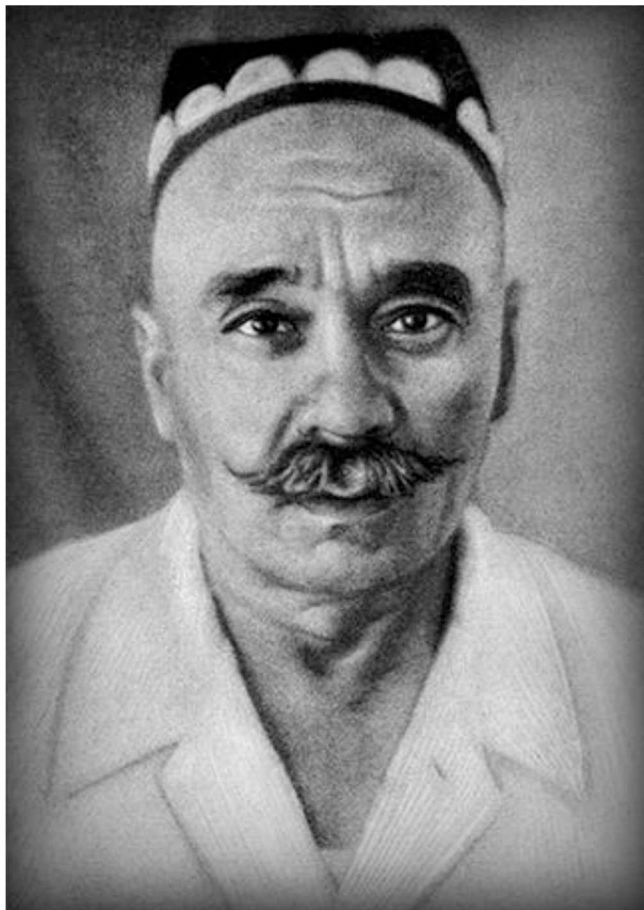
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Ma'naviy yuksalish yo'lida T.1992
2. Karimov I.A. Istiqlol va ma'naviyat T.1994
3. Abdullaev R. O'zbek mumtoz musiqasi T.2008
4. Akborov I.A. Kon Yu.O'zbek xalq musiqasi /Xorazm qo'shiqlari./ T.1960
5. Ibraximov O. Musiqa ijodiyoti masalalari T. 2002
6. Karomatov F.K. O'zbek cholg'u musikasi T.1972
7. Mamadoliev F. Milliy musiqa ijrochiligi masalalari T.2001
8. Mannapov S. O'zbek xalq musiqasi madaniyati T.2004
9. Matyoqubov O. Maqomat T.2004
10. Matyoqubov O. Baltaev R. Aminov X. Xorazm tanbur chizig'i T. 2010
11. Matyoqubov B. Doston navolari T.2009
12. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir T.1963
13. Rajabov I. Maqomlar T. 2006
14. Raximov B. Musiqa tarixi (ma'ruza matni) Ur. 2005
15. Salomonova T. Uzbek musiqasi tarixi T. 1981
16. Yunusuov R. O'zbek xalq musiqasi ijodi II-qism T. 2000

I L O V A

YAKPARDA SUVORIY

Muqimiy g'azali
Partav muxammasi

Jadal

The first system of musical notation consists of three staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with various note values and rests. The middle staff is in bass clef with a 3/4 time signature and contains a bass line. The bottom staff is also in bass clef with a 3/4 time signature and contains a bass line starting with the word 'yoki'.

The second system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line.

The third system of musical notation consists of two staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "Ni-go - ro poyi- mo - ling har di - lu jon". The bottom staff is in bass clef with a 3/4 time signature and contains a bass line.

The fourth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "o'l-di bir man - mu Yu-zing shav-qi - da bul bul zo - ru no-".

The fifth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "- lon o'l-di bir man - mu Ni-go - hing sad - qa - si chash mi".

The sixth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "g'i zo - lon o'l-di bir man - mu A-si - ri chash-ming oh - u".

The seventh system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "yi bi - yo - bon o'l-di bir man - mu Ko'rib o - yi -".

The eighth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "-na-lar hus - ning-ga hay - ron o'l-di bir man - mu".

The ninth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line.

The tenth system of musical notation consists of a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It contains a melodic line with lyrics: "Yu-rar - san bor - ho ishq ah - li-ni o'z-".

an-g'a g'ayb er - mas Ju - nun dash-ti - da mas - kan tut-mo g'i -

- ga shak-ki rayb ber - mas

Ta-nil - mas o - shi - g'im deb ul ki - shi - kim

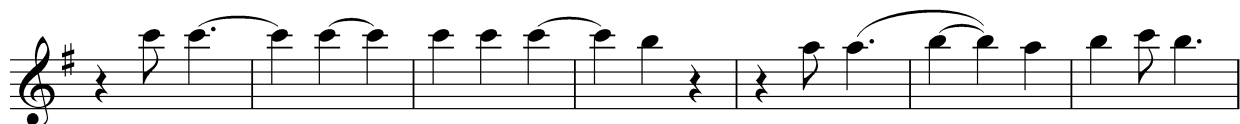
chok jayb ber - mas Ku-ying - da tel - ba-lar - dek oh u-rib

yur - gan-ga ayb er - mas So-ching - dan sun - bu-li ray - hon

pa - ri - shon o'l-di bir man - mu

Ra-mu - zu osh - no - liq - la zu-hur et - ting ta-lat -

tup - lar Ko'n-gil gan - ji - na-si - din bar - ta - raf bo'l

g'ay ta kal - lum-lar

Ni-qob och - gach yu-zing - din ah - li dil ay - lab ta-bas-

din yi-roq ay - lab Ja-fo ti - g'i bi - lan el ko'k-si - ni

dog' uz - ra dog' ay - lab Ta-fak - kur qil o' zing jon-lar

ne - chuk tur - sin fa-roq' ay - lab Ruh och - ding par - da-din ul

sub-hi - kim bir say - ri bog' ay - lab Qo-lib xij - lat -

-da gul cho-ki gi - ri - bon o'l-di bir man - mu

Ma-qo - mi hus - ni av - ji

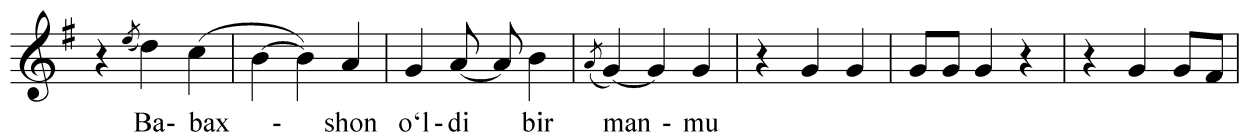
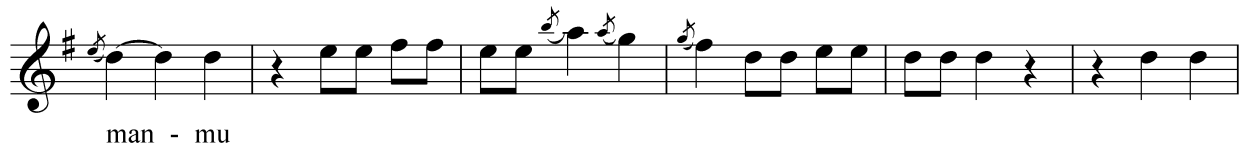
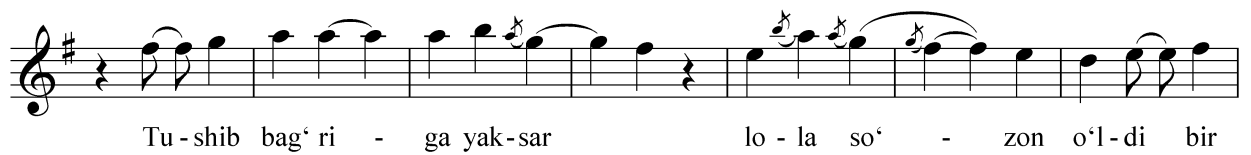
uz - ra jo - non jo - yi a' - lo - da La-bing us - ti - da be - jo

nuq - ta - lar - e bo'l-mish-dir a - mo - da Yu-rak - lar rah-na

top - g'ay ro'-ba ro' - ying bo'l-g'on as - no - da Ku - yar

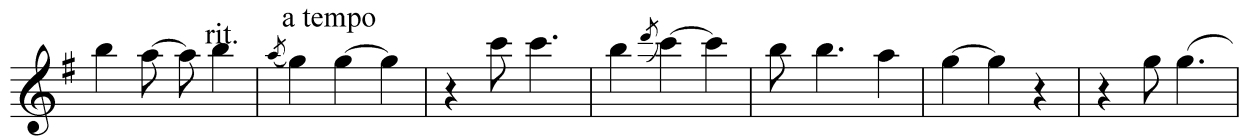
jon-lar natan - ho ish-qing o' - ti - din-ki sah - ro - da

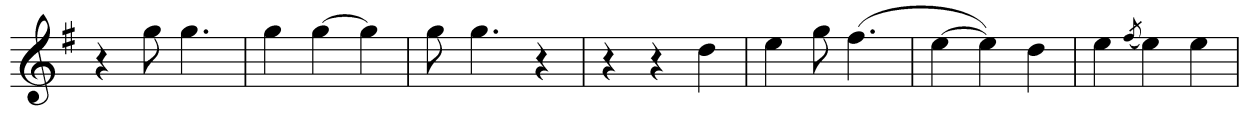
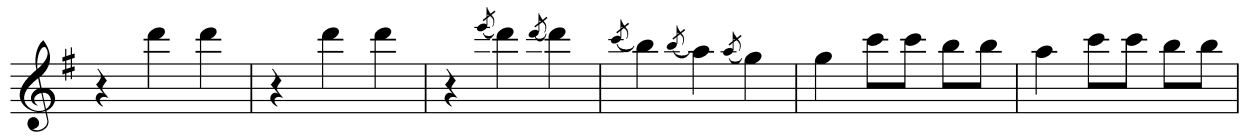
sum-lar Ko'-rib ram-zu ta-bas - sum bu e-kan deb

rit. a tempo hus-ni yu - suf-lar Gi-rif - to - ri o' shal cho - ki gi-ri -

- bon o'l-di bir man - mu

U-mi - di vas - la-ting Par - tav - ga ne hush - kim su - fu -

ri g'am Qo' yar - san no-ma ir - so - li bi - la dil

dar-di-ga mal-ham Qa-chon no'shay - la - gum vas - ling sha-ro -

- bin bo'y-la jo - mu jam Ja-mo - ling laz - za - ti - din

muj - da - lar top - g'an ha - rif - lar ham Qo-lib oy - lar

Mu-qi - miy yan - gi qo'r - g'on o'l - di bir man - mu.